

სტეფანე კონ. ზუბალაშვილის ხსენების და სახელის სახსოვრად.

საქართველოს

ვაჭრობა და მრეწველობა კვალად

და

გრიგოლ ხურსიძე და სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი

ინფორმაცია

აღწერილი და დაბეჭდილი

ზ. ჭიჭინაძის მიერ.

თბილისი

ელექტრობეჭდავი თავ. გრ. დიასამიძის, სასახლის ქ.

1905.

საქართველოს

ვაჭრობა და მრეწველობა კვლად

და

კრიგოლ ხურსიძე და სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი

37627

ინფორმაცია

აღწერილი და დაბეჭდილი

ზ. ჭიჭინაძის მიერ.

თბილისი

ელექტრობეჭდვა თავ. კრ. დასამბისა, სასახლის ქ.

1905.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 22-го декабря 1904 г.

ამ ხუთს ახლად დაბეჭდილ წიგნებს ვუძღვნით ჩვენის ქვეყნის გულშემატკივარ მამულიშვილის სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ხსენებას (დ. 1860, გარდ. 1904).

ეს წერილი წინეთ გვქონდა დაწერილი. ამის დაბეჭდვა დღეობდა სურდა. აწ განსვენებულს სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს. ეხლა დავბეჭდეთ და მატომ ეს წიგნი მის ხსენებასაც ვუძღვენით, სახსოვრად. სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილს არამც თუ მარტოდ ასეთი წერილების ბეჭდვა ენატრებოდა, არამედ იგი დიდის ინტერესით ადევნებდა თვალყურს ქართველ მაჰმადიანთ ცხოვრებას. და მათ შესახებ წერილების წერას და ბეჭდვასაც. ყველა ამაზედ 1904 წ. აპრილის და მაისის თვის რიცხვებშიაც გვესაუბრა და გვაუწყათვისი სამზადისი მონაწილეობის მხრით, მაგრამ სოფელმა აღარ აცალა. ასეა ჩვენი საქმე, ყველაში ასე უბედურები ვართ, ჩვენი ტომის გულ-შემატკივართ რიცხვი ჩვენს ქვეყანაში სანთლით საძებარია და ვინც გამოვა და კეთილ საქმეს და გზას დაადგენა—იმასაც რაღაც უბედურება მოევლინება.

აი ეს წიგნებიც:

- 1, გრიგოლ ხურსიძე და სტეფანე ზუბალაშვილი ინდოეთში.
- 2, ქართველ კათოლიკეთ საერო მოღვაწენი.
- 3, ქართველ კათოლიკეთ სასულიერო მოღვაწენი.
- 4, ვაჭრობა და მრეწველობა ქართველ კათოლიკებში.
- და 5, მოგონება „სამაგალითოს კაცის“.

საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ძველად და
გრიგოლ ლუკას ძე სურსიძე და სტეფანე ივანეს ძე
ზუბალაშვილი ინდოეთში.

I

ზოგნი ამტკიცებდნენ და დღესაც ამბობენ, რომ ქარ-
თველებს მრეწველობისა და ვაჭრობის შნო სრულებით არა
აქვთო. ეს მართალი არ არის. ქართველნი ვაჭრობას და მრე-
წველობას შეჩვეულები იყვნენ ძველადგანვე. საქართველოს
გარეშეც-კი ვაჭრობდნენ, ვაჭრობდნენ და აღებ-მიცემობდნენ
სპარსეთს, ავღანისტანს, ინდოეთს, ოსმალეთს, აზიის სხვა
ხალხსა და ქვეყნებშიაცა და მასთან ვეროპაშიაც.

მოგეხსენებათ, რომ ინდოეთი ვეროპამ XVI საუკუნეში
გაიცნო მხოლოდ და ისიც ოდნავ. ქართველნი კი ინდოეთს
და მის მფლობელს ინგლისს ძველადგანვე იცობდნენ. ქარ-
თველებმა ვაჭრობისათვის ინდოეთში თვით საშუალო საუკუ-
ნოებიდანვე იწყეს მგზავრობა, ვაჭრობა და მეცადინეობა ამ
ასპარეზზედ.

XVIII საუკუნის დამდეგიდან ქართველთ აშკარად იგრ-
ძნეს ვაჭრობის საჭიროება. ამ საუკუნის ნახევარს, რუსეთის
მთავრობამ ეკატერინოდარში იარმუკობა დააწესა: წელიწად-
ში ერთხელ იმართებოდა იარმუკობა და იქ საქართველოს
ვაჭრებიც მიდიოდნენ, საქონელი მიჰქონდათ და იქ ვაჭრო-
ბდნენ; იქიდან საქართველოში სხვა საჭირო საქონელი შემოჰ-
ქონდათ. იმ ხანად ქართველთ შორის ბევრი რამ საჭიროება
დაიჭადა და აღორძინდა. ერთი ამ მრავალთაგანი გახლავსთ
შაქრის საჭიროება, საქართველოში შაქრის ქარხნის დაარსება,
აგრეთვე ქალაქდისა და ნართისა.

ბევრის თათბირის შემდეგ, ორი საპატიო პირი აირჩიეს, რომელთაც შესმენა აქენდათ და მათთან რამდენიმეც სხვა ქართველნი და გაგზავნეს მადრასესა და კალკუტაში მცხოვრებ მდიდარ ინდოელ ვაჭრებსა და მექარხნებთან მოსალაპარაკებლად ტფილისში ზოგი ერთ საჭირო ქარხნის დაარსების გამო, ნამეტურ ყავის მრავლად შემოტანისთვის. ჩვენ ში ყავას დიდი მოთხოვნა იყო აქენდა, ჩაიკი მცირედ იყო გაგრცვლებული, ჩაიცი ინდოეთზე მოდიოდა.

პირველი მგზავრობა ქართველთ ვეჟილ-დესპანებისა 1770 წ. მოხდა. ამ დროდამ იწყება საქართველოს მიწერ-მოწერა ინგლისის მთავრობასთან და გრძელდება 28 წლის განმავლობაში. მიწერ-მოწერას დასასრულ-საზღვარი დაუდო მეფე ერეკლე მეორის სიკვდილმა. საქმე სხვაფერ მოეწყო. 1798 წლიდამ, უკანასკნელად იქ გაგზავნილ იქმნა რაფიელ დანიბეგოვი, რომელიც ინდოეთიდამ საქართველოში 1799 წ. დაბრუნდა. 1801 წ. შემდეგ, საქართველოს რუსთთან შეერთების დღიდან, რაფ. დანიბეგოვი რუსეთში გადასახლდა და თავის მოგზაურობა საქართველოდამ ინდოეთამდის რუსულად სთარგმნა და 1810 წ. მოსკოვში ცალკე წიგნათაც დასტამბა.

საქართველოდამ წასულ სამეფო ელჩებს ხელს უწყობდნენ დიდათ საქართველოს ვაჭრები და ნამეტურ ქართველთ კათოლიკენი, რომელნიც აღებ-მიცემის საქმეს ადგნენ და ინდოეთში მსვლელობა ძველადგანვე ჰქონდათ, კალკუტასა და მადრასეში; მათთვის ცალკე ქართველთ ვაჭართ ქარვასლებიც კი არსებობდა. ასეთ ვაჭრების საშუალებით ინდოეთში მალე გამოსჩნდა მადრასეს და კალკუტის მცხოვრები მდიდარი მილიონერი ვაჭარი, სომეხი, იაკობ შახრიმიანი, რომლის მამა-პაპანიც ძველადგანვე ყოფილან იქ მისულნი და გამდიდრებულნი ვაჭრობით.

ბევრის მიწერ-მოწერის და თათბირის შემდეგ ინდოეთში დამყარებულმა ინგლისის მთავრობამ შეიწყნარა საქართველოს მეფის თხოვნა და იაკობ შახრიმიანს ნება მიეცა საქართველოში გადმოსახლებისა, თან 10,000 ინდოელის გადმოყვანისაცა, საქართველოში შაქრის ლერწმის მოყვანისა,

შაქრის ქარხნის დაარსებისა, საქსოვ-სანართე ქარხნების გახს-
ნისა და ბევრიც სხვა ამ გვარ საჭირო საქმეთა შემოღებისა.

ინგლისის მთავრობასთან მოლაპარაკებას მარტო სავა-
ჭრო და საქარხნო საქმე არა ჰქონდა, არამედ საქართველოს
სამეფოს პოლიტიკურს მდგომარეობასაც შეეხებოდა. საქართ-
ველოს უნდოდა ინგლისის მფარველობის ქვეშ ყოფნა, ჰლა-
მოდა თითქმის კავშირის შეკვრასაც, ინგლისის მთავრობაც
თანხმა იყო და ამიტომ ბეჯითი, მიწერ-მოწერაც გაიმართა.
სამწუხაროდ, ამ მიწერ-მოწერის მასალა ჩვენის ისტორიისათ-
ვის მთლად დაკარგულია; 1795 წლის შემთხვევამ მოსპო ესე
ყოველივე. ამ საგნის შესახებ ვიცით მხოლოდ ის-ღა, რაც
მოხდა შემდეგ.

ვაჭრობის გარეშე აი რას ემუდარებოდა ინგლისის მთავ-
რობას საქართველო: საქართველო ინგლისის მფარველობას
იკისრებს და თავის არსებობას მის გამგეობისა და დახმარების
ქვეშ აღიარებს, საქართველო ემორჩილება ინგლისსა, იცავს
თავის სამეფო არსებობას და ინგლისის მთავრობის დახმარე-
ბით მფარველობს კავკასიის ყველა დავრდომილ ქრისტიანე-
თა; ყველა ამისთვის ინგლისის მთავრობა სრულს დახმარებას
უწევს საქართველოს და საღსარს აძლევს აღორძინებისას. ამ
დაპირების აი ზოგიერთი მუხლებიც:

1) ინგლისის მთავრობა საქართველოს მფარველობას
უწევს. 2) საქართველოს სამეფოს აძლევს საღსარს ნივთიერად.
მთელს ევროპის სახელმწიფოების წინაშე საქართველო ცხად-
დება სამეფოდ და მის მეფენი კანონიერ ქრისტიან მეფეებად.
3) საქართველოს სამეფო დედა ქალაქში უნდა იყვნენ ევ-
როპის სახელმწიფოთა ელჩები. საქართველოც ჰნიშნავს თავის
ელჩებს ევროპიელთ სახელმწიფოებში. 4) საქართველოში
ინგლისს შეაქვს სამხედრო სწავლა, აკეთებს სამხედრო სახ-
ლებს, სასწავლებლებს, იკრიბება საყოველთაოდ ჯარი, მათ
მასწავლებლად ინიშნებიან ნასწავლნი ინგლისელნი. 5) განწეს-
დება სამოქალაქო რიგი, იმართება საზოგადო განათლების
სასწავლებელნი, ფოსტა და გზის-მცველნი, ყოველ ხარჯის
დასაფარავად ინგლისი აძლევს დახმარებას. საქართველოს მეფე.

დახმარებას აძლევს სომხებს და უკანასკნელ, როცა მშვიდობიანობა დამყარდება, საქართველოს მეფე გამოცხადდება სომხეთის მეფედაც. 7) ინგლისის მთავრობა საქართველოში ჰგზავნის ნასწავლ კაცებს, მხედრებს, ხელოსნებს, ესენი საქართველოში ამყარებენ ევროპიულს წეს-რიგს. იაკობ შახრიმიანს ეძლევა ნება, რომ საქართველოში გადასახლდეს თავის ქონებით და 10,000 მონა ინდუსებით. ასევე უნდა მოსულიყვნენ სხვა ვაჭრებიც, მრეწველნი და ტფილისში უნდა დაეხსნათ სხვა ქარხნები და სავაჭროები.

ამ საქმეთა მოწყობის პირობები იმავ დროს წიგნათაც დასტამბეს ინგლისურსა და სომხურს ენაზედ. ამ წიგნის ერთი ცალი მეფე ერეკლეს გამოუგზავნეს და აცნობეს პირობები. ერთი ცალიც სომეხთა იმ დროის კათოლიკოზ ლუკას და ერთი ცალიც ხელმწიფე იმპერატრიცა ეკატერინე მეორეს. ინგლისის მთავრობა ამ წიგნით რუსეთის იმპერატრიცას ავალობდა ამ საქმეში მონაწილეობის მიღებას, რადგანაც თქვენ ქრისტიანი ხელმწიფე ბრძანდებით და საქართველოზედაც ახლოსა ხართ, თქვენ შეეგძლებათ, საქართველოს აღორძინებას დახმარება მისცეთ.

ეს პირობები მეფე ერეკლეს დიდათ მოეწონა და იაკობ შახრიმიანს თავადის შვილობა უბოძა და მასთანვე აჩუქა საკუთრებათ მთელი ბორჩალოს მაზრა. იაკობ შახრიმიანმა მეფეს ასეთის პატივის ცემისთვის ინდოეთიდან ძვირფასი ძღვენიც მოართვა.

ჩვენდა სამწუხაროდ, 1-ლ ჩვენს წერილში მოხსენებულ ძვირფას წიგნის შესახებ ჩვენ ერთობ მცირედი ცნობანი გვაქვს. ერთად ერთი წიგნი გადარჩა, მეფე ერეკლეს ნაქონი, რომელიც უკანასკნელ დროს შეეძინა სომეხთა ცნობილს ისტორიკოს არქეოლოგს ალექსინდრე ერიცოვსა. ალ. ერიცოვმა ეს ვრცელი წიგნი მაჩვენა და თან ასე მითხრა:

ბევრს ვეცადე, რომ ის წიგნიც მეპოვნა, რომელიც სომეხთ კათოლიკოზს ჰქონდა, მაგრამ არსად აღმოჩნდა. ეჩმიანის წიგნთ-საცავში არ ირის. ვერ მივაგენ, აგრეთვე რუსეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორის წიგნს. ეს გახლავსთ

ერთად ერთი წიგნი, მეფე ერეკლეს ნაქონი, რომელიც მე მოვიპოვე 1850 წლებში. ამ წიგნის შესახებ ჩვენს ოჯახში ასეთი ანდერძი მაქვს დატოვებული: „ჩვენი სახლის წევრნი რომ სახლიდგან სხვაგან იყვნენ წასულნი და შინ დატოვებული ჰყვანდეთ პატარა ყმაწვილები და მათი ყურის მგდებელი და, ვსთქვათ, მოხდეს ისე რომ ჩვენს სახლს ცეცხლი წაეკიდოს და ეს ამბმევი ოჯახის წევრთ შვიტყონ, მალე მოვიდნენ სახლში ცეცხლის გასაქრობად, მათ ჯერ ეს წიგნი უნდა გაიტანონ სახლიდგან და მით გადაარჩინონ ცეცხლს და მერე, შეიძლება, რომ ყმაწვილებს მოხვნიონ ხელი და გაიყვანონ“.

აი ასე აფასებდა ამ წიგნს ალ ერიკოვი, უეკველია, ეს საშვილიშვილო დავალება მის მეუღლესაც კარგად ეცოდინება. ქართველთ ერის ისტორიისათვის ეს წიგნი მეტად ძვირფასი განძია; დღეს ეს ერთად ერთი იშვიათი ეგზემპლარი ეჩმუძინის წიგნთ-საცავში იქმნება შენახული, რადგანაც განსვენებულის ალ. ერიკოვის წიგნთ-საცავი ხსენებულს წიგნთ-საცავისათვის შეიძინა ერთმა მდიდარმა სომეხმა და შესწირა. ეს წიგნი იქ იქნება შენახული, მისი ჩვენთვის მთლათ გაცნობა და დაბეჭდა არ იქნება მეტი. ჩვენ აქ სულ ამ წიგნით ვსარგებლობთ.

მეფე ერეკლემ ბორჩალოს მაზრა იაკობ შახრიმიანს აჩუქი; ყველა ადგილები სამეფოს დაკანონებით მისს საკუთრებათ დარჩა. იმ დღიდან მამულების შესავალს არავინ იღებდა, პატრონისთვის ინახებოდა და გროვდებოდა, იაკობ შახრიმიანი-კი არ მოდიოდა საქართველოში. ამასობაში გარდაიცვალა იაკობ შახრიმიანი და მისს შემდეგ მისი შვილი უნდა მოსულიყო საქართველოში; ისიც იწერებოდა მოვალე, მაგრამ არც ის მოსულა. ეს ამბები საქართველოს და სომხეთში ბევრგან იცოდნენ. 1799 წ. მეფე გიორგის სპარსეთისა და ოსმალეთის სომეხთა რამდენმამე კომლმა სთხოვა საქართველოში გადმოსახლების ნება-რთვა. ამისთვის მათ რუსეთის იმპერატორს პავლე პირველსაც მიჰმართეს და მეფე გიორგისთან შუამდგომლობა სთხოვეს.

პლ. იოსელიანის სიტყვით, იმავე დროს პავლე იმპერატორმა გიორგი მეფეს ასეთი წერილი*) გამოუგზავნა:

„თქვენო უმაღლესობავ! თქვენი მოსამზღვრე ქრისტიანთ სომეხთა მცხოვრებნი მოხოვენ, რომ დაგავალოთ, რათა თქვენმა უმაღლესობამ მათ ნება მისცეს საქართველოში გადმოსახლებისა და მე ჩემად მოვახსენებთ, რომ ეს თქვენის სამეფოსთვისაც კარგი იქნება, რადგანაც სომხები ქრისტიანი ხალხია და თქვენც გამოგადგებიან სამეზობლოდ, ამიტომ გთხოვთ მათის სურვილის დაკმაყოფილებას“.

მეფემ იმპერატორის თხოვნა შეასმინა, პატივი სცა და აღცნობა, რომ ჩვენს სამეფოში ერთი დიდი კუთხე მეფე ერეკლემ იაკობ შახრიმიანს აჩუქა. ის ადგილები მის საკუთრებად რჩებაო, ის კი ჯერ არ მოდიოდა. გადმოსახლდნენ, იქ დასახლდნენ და, როცა შახრიმიანი მოვიდეს საქართველოში, მაშინ იმას აძლიონ ხარჯიო. საქმე მალე გამოირკვა, სომეხთ მალე ეცნობათ მეფის აზრი და პავლე იმპერატორის უტამდგომლობა. სომეხნი მალე მოვიდნენ საქართველოში და საქმე ისე მოეწყუა, რომ 1800 წელს რამდენიმე ასი, სომეხთ ოჯახი გადმოსახლდა საქართველოში; იგინი დასახლდნენ ბორჩალოს მაზრაში. ეს სომეხნი ხარჯს შახრიმიანის შვილს უნახავდნენ, მაგრამ იგი-კი მაინც არ მოდიოდა.

ამასობაში საქართველო რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა და ხსენებული ადგილებიც, მეფე ერეკლეს დამტკიცების ძალით შახრიმიანის საკუთრებათ დაშთა; მისი შემოსავალი მთავრობის ხელში გროვდებოდა და შახრიმიანს ენახებოდა, ამ ყოფამ კარგა ხანს გასტანა, ყველამ იცოდა, რომ ბორჩალოს მაზრა მეფე ერეკლემ შახრიმანს უბოძა; ამიტომ ხმას არავინ იღებდა, რუსთა მთავრობაც იცავდა მეფე ერეკლეს განკარგულებას- 1845 წელს, ვორონცოვის გამგეობის დროს- თ. თ. ორბელიანებმა და ბარათაშვილებმა ამ ადგილების შესახებ ასეთი დავა ასტეხეს.

მეფე ერეკლემ აღრევე, მამულები ჩამოგვართვა; იმის

*) „მეფე გიორგის ცხოვრება“ 3. იოსელიანისა.

საჰაგიერო მამულების ბოძება ველარ მოასწრო. რადგანაც მალე გარდაიცვალა. ყველა ის მამულები მეფე ერეკლემ ინდოელ სომეხ კრებს, შახრიმიანს, მიუბოძა საჩუქრად. მას შემდეგ ეს მამულები მის ჩამომავლობის საკუთრებათ რჩება. საქართველო რუსეთს დაუკავშირდა. ამას შემდეგ მამულების შესავალიც შახრიმიანის შვილებს ენახებათ. მაგრამ ისინი მაინც არ მოდიან. როგორც ისმის, არც მოვლენ. აგერ 50 წელი სრულდება და მოლოდინი მოლოდინათ რჩება. ამიტომ, ვითხოვთ, რომ ხაზინაში შესული ფული მთავრობის სასარგებლოდ დაშთეს და ჩვენი ძველი მამულები ჩვენვე დაგვიბრუნდეს. ეს თხოვნა ვორონცოვმა შეიწყნარა და მამულები მათვე დაუბრუნდათ უმაღლესის მთავრობისაგან.

ყველა ეს ცნობა ცხადად ჰმოწმობს, რამ ქართველ ვაჭართა და მრეწველთა ძველთაგანვე ჰქონდათ ინდოელებთან კავშირი, მისვლა-მოსვლა, აღებმიცემა და სხვ. საქმე ისე იყო, რომ XVIII საუკუნეში კალკუტასა და მადრისეს საქართველოს ქართველთა და სომეხთა სავაჭრო ქარვასლებიც გააკეთეს და მასთანვე აღებ-მიცემაც ჰქონდათ გაჩაღებული.

II

ინდოეთში რომ ქართველთ ქარვასლები არსებობდა, ამას ფაქტი არ უნდა. ამ 20 წლის წინეთაც კი თბილისში ნახავდით ისეთ მოხუცებულ ვაჭრებს, რომელთაც კარგად ახსოვდათ, რომ ინდოეთში ძველად საქართველოს ვაჭრების ქარვასლები იყოფო. იტყოდნენ ხოლმე, რომ ძველად თფილისი-დამ საქართველოს ვაჭრები იქ მიდიოდნენ და ხსენებულ ქარვასლებში ჩამოხტებოდნენო. სამწუხაროდ, ასეთ ცნობათ მცოდნეთ რიცხვიც სადღეისოთ მოიხსო და ინდოეთში მგზავრობაც მისწყდა. ქართველთ, ანუ საქართველოს ვაჭრებს, რომ იქ საძირკველი ძველადგანვე არ ჰქონოდათ გამაგრებული, უამისოდ XVIII საუკუნის დამლევს საქართველოდამ ვაჭრები იმ სიდიადით არ დაიწყებდნენ მგზავრობას, როგორც ეს მაშინ მოხდა და ნამეტურ 1740 წლების შემდეგიდამ.

კარგად ვიცით, რომ იმ დროს, თფილისში, ინდოეთის საქონლის მაღაზიებიც დაიხსნა. აქ იწყეს მრავლად საქონლის შემოტანა. ამ გარემოებას ცოტა მეფე ერეკლეს აორკეცებდა, რადგანაც იგი ავღანისტანში მგზავრობის გამო ინდოეთის აღებ-მიცემას და საქონლის საქმეებსაც კარგად გაეცნო. ეს გარემოება ისე იყო გაფართოებული, რომ საქართველოში ხშირად მოდიოდნენ თვით ავღანელები, ინდოელები, ბუხარელნი და სხვა აღმოსავლეთის უშორეს ტომის ერნიც. ინდოელნი და სხვა ტომის ერნი რომ XVIII საუკუნის ნახევარს საქართველოს მეფეს და ბატონიშვილებს ესტუმრებოდნენ ხოლმე, ეს კარგად სჩანს თვით იმ დროის ცნობებიდან და ზეპირ ამბებიდანაც. მათი ხშირი მისვლა-მოსვლა ჩვენს ქვეყანაში თვით ზეპირ გარდმოცემებშიაც კი არის დაშთენილი, მაგალითებრ ნამეტურ წონის სახელების, ზომის, ფულის და სხვანი. ცნობებით ისიც კი არის დაშთენილი, რომ საქართველოს მეფეთა დროს ჯაბახანისთვის (არსენალი) საჭირო იარაღი და თოფის წამალი ინდოეთიდან შემოჰქონდათო, აქედამვე მოჰქონდათ ქალაქდიცაო, რომელსაც სამეფოდ ხმარობდნო.

ასე იყო ინდოეთი ცნობილი და მიტომაც გახლდათ, რომ საქართველოს ვაჭრები იქ უხვად მიეშურებოდნენ, იქიდან მათ შემოჰქონდათ ძრეულ კარგი საქონელი, მაგარი და კაი თვისების. მეორე: ინდოეთიდან შემოტანა და გზა იყო საშიში, თორემ საქონელი კი ერთობ იაფი იყო. ქართველებში ინდოური საქონელი ისე იქებოდა, რომ ყოველი კაცი სანაქებოდ სთვლიდა მათს ყიდვას, როგორც დღეს ჩვენ ვეროპის საქონელს ვუმზერთ, ისევე იმ დროის ქართველნი ინდოეთის საქონელს სპარსეთის, ოსმალეთის და ავღანისტანის საქონელზედ მაღლა აყენებდნენ. ინდოეთს გარდა ქართველებში საქონელი შემოჰქონდათ თვით ამსტერდამიდანაც, მეფე ერეკლეს ამსტერდამიდან რამდენგზისმე მოუვიდა სხვადასხვა საქონელი, რომელიც ინდოეთიდან ყოველთვის საქართველოს ვაჭრებს მოჰქონდათ.

ვაჭრებივე იყვნენ თითქმის მეფის მეფოშტენი. აღსანი-

შნავია ის გარემოებაც, რომ ინდოეთში, ინგლისს, ამსტერ-
დამს და სხვა ქალაქებში სომეხთა კათალიკოზსაც აქვდა მი-
წერ-მოწერა-კავშირი. საქართველოს და სომხეთის ვაჭრებს სო-
მხეთიდანაც გაჰქონდათ სხვადასხვა საქონელი და შემოჰქონ-
დათ კიდევ. ინდოურ საქონელს სომეხნიც ისე აქებდენ და
ადიდებდენ, როგორც ქართველნი—საქართველოში. სომეხთ-
დიდი ხშირი მისვლა აქვდათ ამ ქვეყნებში. ამასვე ასაბუთებს
„მდივანი სომხეთის ისტორიისა“ II წიგნი, გამ. თფ. 1902 წ.

ვიტყვი, რომ აქ ხამი და უცხო არაფერია, ქართვე-
ლებმა წარსულში აღმოსავლეთის ყველა ხალხთა ცხოვრება
კარგად იცოდნენ, იცოდნენ მათი შინაური წეს-წყობილება-
ნი, ცხოვრება, აღებ-მიცემა, ხელოსნობა და საქონელის ვი-
თარება. მეფენი იცნობდენ მათს პოლიტიკას და სამეფო წე-
სებსაც, ამით ჩვენი მეფენი საქებნიც კი იყვნენ და გამოც-
დილნიც, აღმოსავლეთის ხალხთა და მეფეთა განძრახვა და
პოლიტიკა მათ კარგად იცოდნენ, აღმოსავლეთელნი ქართ-
ველებს ვერაფრით მოატყუებდენ.

ნაცვლად მის ქართველი არ იცნობდა კარგად ევროპას.
ქართველთა გული ძველადგანვე უფრო აღმოსავლეთისაკენ
მიელტოდა და მიტომაც იყო, რომ ყოველი შეგნებული შე-
მძლე ვაჭარიც ინდოეთში მიდიოდა, იქ ვაჭრობდა და საქარ-
თველოში იქილამ შემოჰქონდა სხვა-და-სხვა საჭირო საქონელი.
სულ ეს გარემოება გახლდათ, რომ მე-XVIII საუკუნის შუა-
რიცხვებში, დიდი ძალი მატყლი წაიღეს ინდოეთში, რამდენ-
იმე ათასი ფუთი, ზოგი თვით ინდოეთის ვაჭრებმა გაიტანეს,
და მათვე მალე თან გაჰყვნენ საქართველოს ვაჭრებიც და მე-
რე ამათ შემდეგ ინდოეთს მიდიან გრიგოლ ლუკას ძე ხურ-
სიძე (ისარლოვი) და მის შემდეგ სტეფანე ივანეს ძე ზუბა-
ლაშვილი. აქ ამ ორს პირს ცალკე ავსუსხავთ, რადგანაც ამა-
თი აღებ-მიცემის ცნობებიც ასაბუთებს ჩვენს ცნობებს და
მოსაზრებას.

XVIII საუკუნის ნახევრილამ, საქართველოს დედა ქა-
ლაქ თფილისში მრავლად გაჩნდნენ ახალციხელ ქართველ კა-
თოლიკეთ ვაჭრები. ამათ დიდი ძალი საქონელი შემოჰქონ-

ღათ საქართველოში და აგრეთვე აქედამაც გაჰქონდათ სხვა-
დასხვა მასალა სპარსეთს, ოსმალეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც.
ამავ დროს თბილისში გაჩნდნენ ახალციხელი ხურსიძენი და
მათი გვარის წევრი ლუკა ხურსიძე, ეს პირი უკანასკნელ
დროს გახდა მეფე ერეკლეს ერთგული და მრჩეველიც. იგი
დიდად პატივისმცემელი იყო საქართველოს საქმეების. ლუკას
მეფის წინაშე მრავალი საიდუმლო ამბებიც კი მოჰქონდა ოს-
მალთა შესახებ, რადგანაც ლუკას ძმები ოსმალეთის წინაშე
ახალციხეში ისარღვბათ ირიცხებოდნენ. ერთ დროს მეფისაგან
ეს ლუკა ისარლოვი სპარსეთშიაც იქმნა გაგზავნილი სამეფო
საქმის გამო, სადაც გარდაიცვალა 1793 წ. იქილამ ველარ
დაბრუნდა. ამავ ლუკას თან ახლდა თავის უმცროსი შვილი
გიგო ხურსიძე-ისარლოვი. გიგო ხურსიძე თავის მამა ლუკას
აქეთ-იქით დაჰყვანდა და მგზავრობას აჩვევდა, გრიგოლი სპარ-
სეთში ორჯერ იყო ნავალ-ნამყოფი და ამიტომ მან სპარ-
სეთს გარდა თვით უშორეს ინდოეთის, ავღანისტანის და სხვა
კუთხეთა ცნობანიც კარგად იცოდა. ამიტომ გრიგოლ ხურ-
სიძეს აქეთ-იქით მგზავრობა დიდად ეადვილებოდა და ამ სი-
ადვილეს ახალციხის თემის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებიც
უყურო აფართოვებდნენ, რადგანაც იგინი ერთობ ხშირად მგზა-
ვრობდნენ სპარსეთს, ოსმალეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც.

უკანასკნელ უბედურების გამო, საქართველოს ვაჭრებთ
მგზავრობა დროებით მოისპო სპარსეთს, ოსმალეთს და ინდო-
ეთს, შეჩერდა ბევრი რამ, რადგანაც სპარსთაგან აკლებულ
იქმნა მალაზიები და გაცარცულ ყოველივე. ვაჭრებს თვით
მგზავრობაშიაც კი ჰქურდავდნენ. გრიგოლ ლუკას ძე ხურსი-
ძე კარგად იყო მცოდნე სავაჭრო საქმეების, ვაჭრობის ასპა-
რეზედ უნო ამათ მამა პაპიდანვე მოსდევდათ, იგინი ცნობილნი
იქმნენ ამის შემძლეობით. მაინც ახალციხელ ქართველ კათო-
ლიკეებს ცხადათ ემჩნეოდათ ვაჭრობაში დიდი მოხერხება, იგინი
ქებულნი იყვნენ ამის მხრით, მათ ვაჭრობითი აღებ-მიცემას
მთელი ქართველობაც კარგად იცნობდა. ამიტომაც იყო რომ
ახალციხელ ვაჭრებს მთელს საქართველოში გზა აქვდათ
გახსნილი, ყველგან ადვილად მგზავრობდნენ და ვაჭრობდნენ,

ვაჭრობის დროს ამათ გზის კაცები, ანუ დარაჯებიც კი ეძლეოდათ, მთავრობა როგორც ქართლისა და იმერეთის ებრაელთა ვაჭრებს უწევდა მფარველობას, ისევე ახალციხის, ანუ ოსმალთს ქვეშევრდომ ისეთ ქართველ ვაჭრებსაც, რომელნიც საქართველოში სცხოვრობდნენ და ვაჭრობდნენ.

ამათი უადვილესად მგზავრობა მეფემაც კარგად იცოდა და მიტომაც იყო, რომ 1782 წ. საქართველოდამ ინდოეთში ახალად გაგზავნილ იქმნა თფილისელი ქართველ კათოლიკე აზნაური რაფ. დანიბეგოვი. ასე იყვნენ მაშინდელი ქართველნი მოწყობილნი და მოქარგულნი, აზიის სახელმწიფოებში სიარული მათ ერთობ ეადვილებოდათ და ამ სიადვილეს მთავრობაც უწყობდა ხელს, რადგანაც ევროპაში მგზავრობის ნება-რთვის ადვილად არ აძლევდა, იქ მიმავალ ვაჭრებს უსათუოდ ცოლი უნდა შეერთოთ და ისე უნდა წასულიყვნენ, ცოლს საქართველოში სტოვებდნენ და მიტომ იქ ვეღარ რჩებოდნენ, თორემ იყო ისეთი შემთხვევები, რომ ევროპაში წასული ვაჭარი საქართველოში აღარ დაბრუნდა. აღმოსავლეთის ქვეყნებში წასვლისთვის კი ნება ეძლეოდათ, რადგანაც აღმოსავლეთში ქართველი ვაჭრები ერთობ იშვიათად შთებოდნენ, მარტოდ რამდენიმე ვაჭარნი ინდოეთში დაშთენ და ვაჭრობა დაიწყეს, ამათი უმეტესი ნაწილი სომეხნი იყვნენ და მათთან საქართველოს ქართველ გვარის კათოლიკენიც.

სწორედ ამის მსგავს მაგალითს წარმოადგენს გრიგოლ ხურსიძის საქმე, რომელსაც აღმოსავლეთის ქვეყნებისაკენ მგზავრობა უნდოდა, მაგრამ მეფე გიორგისაგან კი ნება არ მიეცა წასვლის იმ დრომდე, ვიდრე იგი არ დაინიშნა იმ დროის ერთ ქართველ კათოლიკე აზნაურ მოქალაქე ნებიერიძის ქალზედ. 1795 წ. შემთხვევის შემდეგ საქართველოს მოშენების საქმე წინ წავიდა, განახლებამ და ქალაქის მოშენებამ ვაჭრობაც ფეხზედ წამოაყენა, თბილისის ვაჭარ მოქალაქეთ მრავლად იწყეს სპარსეთს, ოსმალეთს და ინდოეთსაც გასვლა, რუსეთშიც მიეცათ ნება მგზავრობისა. სწორედ ამავე დროთა შემდეგ ინდოეთში გადასახლდა გრიგოლ ხურსიძე და ვაჭრობა დაიწყო, რომელიც იქვე დაშთა საყოველთაოდ და

საქართველოში აღარ დაბრუნდა. აღსანიშნავია, რომ ამავე დროდამ საქართველოში მრავლად იწყეს საქონლის შემოტანა რუსეთიდანაც, თფილისის სომეხ ვაჭრებს დიდი შემთხვევა მიეცათ აღებ-მიცემის მხრივ, ამათ კარგი ბინა გაიკეთეს კავკავს, მოსდოკს, ყიზლარს და რუსეთს გარდა სპარსეთს, ინდოეთს და ოსმალეთსაც. ნამეტურ მათს აღებ-მიცემის აღორძინებას მხარი და გზა მისცა იმ შემთხვევამაც, რომ 1797 წ. აღა-მაჰმად-ხანი მოკლეს. ამ გარემოებამ სრულიად გაანთავისუფლა საქართველოს ვაჭრების ცარცვა-გლეჯა სპარსეთის მხრის ყაჩაღებისაგან. დასაღუბს აღა-მაჰმად-ხანს ჩვეულებად აქვნდა ყაჩაღების წაქეზება საქართველოს ვაჭრების საწინააღმდეგოდ, საცარცვავად და საგლეჯად.

ამ განახლების დროს თფილისში მრავლად იწყეს შემოტანა სხვადასხვა ფარჩეულობის, ჩითების, ძაფეულობის, ჩაფარიშების, ყაითნების, ნართი და მრავალიც სხვანი, ნამეტურ უცხოეთის შალეები, ქირმანაშლები და რიზაიშალეები. თფილისში საფეიქროებიც დაიხსნა, მაგრამ ეს არ კმაროდა, ამავებს გარდა სხვაც ბევრი რამ საქონელი შემოდოდა და ცოცხლად საქმის წარმოებაც აორკეცებდა ქართველთ ვაჭრობას სპარსეთს, ოსმალეთს და ინდოეთს. საქართველოდამ წასული გრიგოლ ხურსიძე დროებით სპარსეთში დასახლდა, იქ დაიწყო აღებ-მიცემა და სხვადასხვა საქონლის საქართველოში გზავნა, შემდეგ დროს, ანუ როცა ზურგი გაიმაგრა, მის მერმე იგი გადასახლდა ინდოეთში, იქ იგი სახლობდა კალკუტასა და მადრასეს, სადაც მან აღებ-მიცემა ფართოდ დაიწყო და საქმე ისე კარგად წაუვიდა, რომ რამდენიმე ხნის შემდეგ იგი გახდა კარგის შეძლების და ქონების პატრონი, უკანასკნელ მილიონერად გამოცხადდა თავისი დროის ინდოეთის მდიდარ ვაჭართ და მრეწველთ შორის.

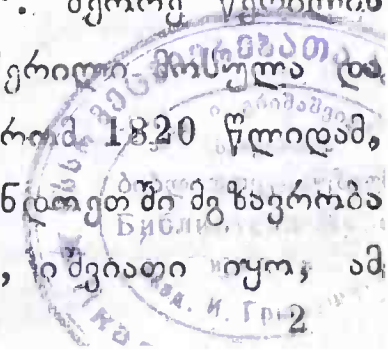
ინდოეთში მყოფ გრიგოლ ხურსიძეს დაახლოვებული კავშირი აქვნდებოდა იქვე მცხოვრებ ქართველ ანუ საქართველოს ვაჭრებთან და უეჭველია ამის ცნობებს საქართველოშიაც ხშირად მოიტანდენ, ცნობებიც არის, რომ ინდოეთიდან სხვადასხვა ვაჭრებს ხშირად მოჰქონდათ ცნობები გრი-

გოლ ხურსიძის აღებ-მიცემის შესახებო. ამის იქ ყოფნის დროს საქართველო რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა. გრიგოლ ხურსიძემ ეს ამბები კარგა ხანს არ იცოდა თურმე, იგი თავის ცხოვრების და საქმეების გამო სრულიად ინდოეთის ცხოვრებასთან იქმნა მიბმული და უკანასკნელ იქ ცოლიც შეირთო, ინდოელი ქალი, სახელად მაისა, ვისგანაც მას შვილებიც ჰყვანდა, ამიტომ უფრო გრიგოლ ხურსიძე ინდოეთში დაშთა. 1820 წლებში იგი თურმე დიდს სინანულშიაც იყო, რომ ესე რად ვქენი, აქ რად დავშთიო, მაგრამ რაღას იზავდა, პირველი ამისი მიზეზი იყო ცოლიერება და მეორე დიდი შეძლების შექენა, დიდი აღებ-მიცემის ქონვა, რომელსაც იგი ვერ დასთმობდა ადვილად.

37627

დროის განმავლობის წყალობით, გრიგოლ ხურსიძე დიდად გამდიდრებულა. უკანასკნელ ამ დიდი სიმდიდრის დროსაც კი მაინც კიდევ გახსენებია თავის სამშობლო, მოჰგონებია ნათესავეები და მეგობრები, საქართველოს შინაური საქმეები და ამიტომ ნათესავეებთან წერილებიც გამოუგზავნია, მაგრამ ამის წერილებს დანიშნულებისამებრ ვერ მოუხწევიათ ხოლმე, მხოლოდ ორი წერილი მოსვლიად მის ნათესავეებს: ერთი 1820 წლებს და მეორე 1825 წ. ერთის წერილით გრიგოლ ლუკას ძე საქართველოს ამბებსაც კითხულობდა, მას თურმე არასცოდნოდა, რომ საქართველო რუსეთს ჩაბარდა, გიორგი მეფე ცოცხალი ჰგონებია, იწერებოდა თურმე: რომ „გიორგო მეფის მეშინიან და მერიდებამ, თორემ ადვილად მფავალ საქართველშია“.

მეორე წერილით იწერებოდა: „მე დიდათ შეთანადრებს გული, რომ აქა ვრჩები და გარდა ამისი ქართული ენაც მავიწედებს ინდოეთში, და ესეც სამწუხარაა ჩემთვის“. მეორე წერილის შემდეგ მისგან საქართველოში აღარც წერილი მოსულა და არც რამე ცნობა, მიზეზი ამის ის იყო, რომ 1820 წლიდან, საქართველოდამ ვაქრებმა სპარსეთსა და ინდოეთში მგზავრობა მთლად მოსპვს, იქით აღარავინ მიდრიოდა, იმდროინდელი იყო, ამ

იშვიათობას გრიგოლ ლუკასძეც კარგად გრძნობდა, რადგანაც ყოველივეს თავის თვალთ ხედავდა.

ასე და ამ გვარად, გრიგოლ ხურსიძე ვაჭრობის წყალობით ინდოეთში დაშთა და 1829 წ. გარდაიცვალა დიდის შეძლების პატრონი. გარდაცვალების წინეთ მას ანდერძის წერილიც გაუკეთებია და ყოველივე თავის შეძლების ნახევარი თავისი ნათესავებისთვის დაუტოვებია, იმედი ჰქონია, რომ იქმნება აქ მოახწიონ ოდესმე და ჩემს ქონებას დაეპატრონონ. ანდერძის წერილი და პირობა შედგენილია ინგლისურს ენაზედ და დამტკიცებულია კალკუტის და მადრისეს ინგლისურის ნატარჟისისაგან თვით ანდერძის პირობა რამდენსამე თაბახზედ არის დაწერილი, ყველა ქალაქდები ერთად არის შეკერილ და ინგლისურ ბეჭედ დასმული. ეს პირობის წერილი ინდოეთიდგან როდის მოუვიდათ მის ნათესავებს, ამისი არაფერი ვიცით, ხოლო იგი ქალაქდები დღესაც ინახება გრიგოლის ნათესავების ხელში. 1896 წ. ამის შესახებ დავა და ლაპარაკიც ატყდა გაზეთებში, რომ ისარლოვები თავიანთ ნათესავ გრიგოლ ხურსიძისაგან დატოვებულ ფულებს ეძებენ და იმედია მიაგნებენ კიდევცო, მაგრამ ამ გვარი არა მოხდარა, ისარლოვებმა ვერაფერს მიაგნეს, სად დაშთა და როგორ სად რა დაიკარგა, ან ინახება სადმე რამე, ამაზედ მათ ვერა გაიგეს რა. უკანასკნელ დროს, გრიგოლ ხურსიძე სცხოვრებდა და განაგებდა ვაჭრობით ჰილანგის კუნძულზედ, ინდოეთს, სადაც გარდაიცვალა, დარჩა ცოლი და ორი შვილი.

კარგად ვიცით, რომ გრიგოლ ხურსიძეს თან რამდენიმე მოსამსახურედ პირნიც ქართველიც ჰყოლია, უმეტეს ახალციხელნი, ქართველ გვარის კათოლიკენი, რომელნიც ოსმალეთის ქვეშევრდომათ ითვლებოდენ და მათი პასპორტებიც ეძლეოდათ საგზაოდ. ასეთ პირების რიცხვი გრიგოლ ხურსიძესთან მის სიკვდილის შემდეგ მოისპო, იქით აღარც ახალციხილამ მიდიოდენ, რადგანაც ახალციხე 1829 წ. რუსეთს დაუკავშირდა და ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრებმა თავისუფლად იწყეს მგზავრობა რუსეთს, ყირიმს, სამზღვარგარეთ და ოსმა-

ლეთშიაც, ნამეტურ სტამბოლს, სადაც მათი ვაჭრობა უფრო გაფართოვდა და იქ ძველად გაკეთებული ქარვასლებიც უფრო გამოჩენილ იქმნენ.

საჭიროა მოვიხსენიოთ ისიც, რომ საქართველოს ვაჭრებს სპარსეთზედ მოგზაურობის დროს, გზათ მიმავალთ ბაქოშიაც აქვდათ ბინა. იქ ისაღვურებდენ უმთავრესად, საქონლის საკრებულო ქარვასლა იქაც აქვდათ და მერე აქედამ ამგზავრებდენ ქარავნებით სხვა და სხვა ადგილებში საჭირო საქონელს. ბაქო ძველის ძველადგანვე იქმნა საქართველოს ვაჭრებში ცნობილი. ბაქოდამ შემოჰქონდათ საქართველოში საჭონელი, უმთავრესად კი იქაც ინდოეთიდან შემოჰქონდათ, სხვა და სხვა ქვეყნებიდამაც. 1800 წლ. გავლამდე საქართველოში შემოჰქონდათ შემდეგ ნაირი საქონელი:

შალები, ჩითები, აბრეშუმის ნართი, ყაითანი, დაფეულობა, ჩაუარიშები და სხვანი, ესეთი ნართნი საქართველოშიაც იქსოვებოდა, მაგრამ ესენი არ ჰყოფნიდა, თუმც თფილისში საფეიქროებიც იყო მრავლად.

ინდოეთიდან მოჰქონდათ ლილხც კი, შაბი, შაბიამანი, სხვა და სხვა საღებავები, რკინეულობა, სხვადასხვა სახელოსნო და საარტილერიო იარაღნი—ჯაბახანისთვის.

ნემსები, ქინძისთავეები, სადგისები, ნამეტურ საქარგავი ყაისნალები და სხვა და სხვა საქსოვნი, ვნუ ძაფების ასაგები და საკერავის.

შაქარი, ყინვარი შაქარი, ჩაი, ყავა, სხვა და სხვა სუნოვანი ბალახები და წამლები, რასაც დიდი გასავალი აქვდა საქართველოში.

პირპილი, მარილი, ძირა, ზაფრანა, მიხაკი, დარიჩინი, ჰილი და სხვაც მრავალნი ამგვარნი. ესენი სპარსეთიდანაც შემოჰქონდათ.

ქალაქიც მრავლად მოჰქონდათ და ავით ქოლგებიც, ვიცით კარგად, რომ ძველადგანვე ინდოეთიდან შემოჰქონდათ, აგრეთვე ზოგი რამ სახმარი ტყავები და ქურქებიც. ქოლგებს, საქართველოშიაც აკეთებდენ ქართველნი.

თეფშები, მათლაბები და საქსონის თეფშები, ჩინური თეფშები და მრავალიც სხვა ასეთი ჭურჭელი. საქსონის და ჩინეთის თეფშების სახელები დღემდეა ჩვენს ხალხში დაშთენილი სახმარად. საინებს ქართველნიც კი აკეთებდენ საქართველოში.

მინეულობაც მრავლად მოჰქონდათ, მინეულობა მრავალნაირი და მრავალ-ფეროვანი. მინას ქართველნიც კი აკეთებდენ საქართველოში.

აქ ყველა ვერ მოითვლება, მხოლოდ ის კი უნდა ითქვას, რომ ინდოეთში მყოფ საქართველოს ვაჭრებისაგან არამც თუ მარტოდ საქართველოში შემოდრიოდა სხვა და სხვა ასეთი საქონელი, არამედ იგინივე იყვნენ ინდოეთის საქონლის გამტანი ბუხარს, ავღანისტანს, სპარსეთს, ნინევიას და სხვა ასეთ უშორეს ადგილებშიაც, სადაც თათრის ტომის ერნი ვაჭრობის გზაზე ფანატიკობის წყალობით დაძინებულნი იყვნენ. საქართველოს ვაჭრები ისე მხნედ იქცეოდნენ, რომ მათს საქმეებს მთელი აღმოსავლეთის მუსულმანობა იცნობდა, მათ ვაჭრობას რამდენათაც საქართველოსთან გამართული საქონლის გატან-შეტანის ვაჭრობა აძლიერებდა, იმაზედ მეტად აღმოსავლეთის სხვა და სხვა მუსულმან ტომთა ვაჭრობაც, რადგანაც იგინი ინდოეთის საქონელს და ვაჭრობას რაღაც უნდო ძვალით უმზერდენ და მათში მათს საქონელს კი დიდი გასავალი აქვდა, ნამეტურ ყავა და ჩაი-შაქარს.

საქართველოს გაცნობის წინაშე, სომხეთის ვაჭრებსაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ და ამის უპირველესობა სპარსელ ვაჭარ სომეხთაც მიეწერება, რადგანაც მათ ინდოეთის ვაჭრობის ვითარება კარგად იცოდნენ, იქ მათ ხშირი მისვლა-მოსვლაც აქვდათ და სომხეთიდან გარდასახლებულთ მრავლად ცხოვრება, რამაც გამოიწვია ის უდიდესი გარემოებათა პირობებიც, რომ მარაღის სომეხებმა სომხური სტამბა დაარსეს ადრიდგანვე და იქ 1770 წელს უნის ეპისკოპოზისაგან ორბელიანების გვარის ისტორიაც დასტამბეს, რომელ ისტორიის მოთხრობის ცნობებით სომხეთს და საქართველოს ინდოეთ-

თან და ჩინეთთან ისე დაახლოვებულად სთვლიდა, რომ X საუკუნეში ჩინეთის კუთხე ჭეშმაკილამ მოდიან ჭეშმაკიანები, პირველად ესენი სომხეთში სახლდებიან და მერე საქართველოს, ორბეთის ციხისკენ, საიდგანაც მათ გვართაც ეწოდებათ ორბელიანი. ვგონებთ ესეც კაი ნიშან-წყალი უნდა იყოს იმ გარემოების, რომ ძველად საქართველოს ერს რა დაახლოვებული კავშირი აქვდა არა მარტო ერთს აღმოსავლეთის კუთხესთან, არამედ მრავალთან და თვით ჩინეთთანაც.

ჩინელებს ქართველები იცნობდნენ ძველადგანვე. სიტყვა ჩინელი წარმომდგარია ქებითის გამოსახატავის აზრით და ნიშნავს ჩინელებს. ჩინელთა ცხოვრებიდამ ქართველებს გვაქვს ძველადგანვე დაწერილი დიდძალი ზღაპარ-მოთხრობა-რომანები, რომელთა შინაარსიც მოწმობს ჩვენსა და მათს ვაჭრობითი მხარეებსაც და ამიტომ ქართველთ კარგად იცოდენ მათი გზა-კვალიც.

ინდოელებს და ინდოეთს რომ ვიცნობდით, ამას ხომ მთელი ჩვენი საუბარიც ამტკიცებს და ქართველთ, ანუ საქართველოს ვაჭრების მისვლა-მოსვლა და აღებ-მიცემა.

ინგლისს რომ ვიცნობდით, ესეც იქილამ სჩანს. კარგად, რომ 28 წლის განმავლობაში საქართველოს მეფეთა და ინგლისის მთავრობას შუა მიწერ-მოწერა იყო გამართული. საქართველო ინგლისს უნდა დაკავშირებოდა.

ავღანისტანს რომ ვიცნობდით, ამას ჩვენი ისტორიაც ასაბუთებს. ავღანისტანი აწერილი აქვს მეფე ერეკლეს ერთ თავის წერილში, რომელიც მან იქ ყოფნის დროს საქართველოში გამოგზავნა, ეს წერილი „ცისკარშია“ დაბეჭდილი. წერილში ასწერს ავღანისტანის გზებს, კლდეებს და ცუდს სავალს და შაჰ-ნადირის გალაშქრებას.

იაპონელებიც რომ უნდა გვცნობოდა, ამას ასაბუთებს „ქართლის ცხოვრების“ ის აღწერანი, სადაც მონგოლები არიან აღწერილნი და მათი გარეგან სახის მოყვანილობა, რა ამ ხალხის სახის მოყვანილობას ვადარებთ იაპონელებისას, უხადათ ვრწმუნდებით ამათ მგზავრობაზედ.

X კორეიელნიც რომ უნდა რეულიყვნენ მონგოლებში, ამასაც ეჭვი არ უნდა, რადგანაც მონგოლის ტომი თავის მონათესავე სხვა და სხვა ტომთა ანუ თემის კაცებით იყო სავსე-ყველა ამ ტომთა და თემთა ხალხს ჩვენი ისტორია განცვიფრებით აღწერს. მათთვის უცხო სახილველი იყვნენ იაპონელები, კორეელები და ამგვარ უცხო თემის ერნი.

ბუხარეთს და მის თემის ქართველნი ძველადგანვე ვიცნობდით და მათთან გვაქვდა ალებ-მიცემა მხნე სომეხ ვაჭრების წყალობით, ამის მიზეზია, რომ მათში ქართული სახელეზის მექანი ძველად დაარსებული კოლონიებიც კი არი.

არაბეთს ვიცნობთ ძველადგანვე არაბეთი აღწერილია დაწვრილებით მრავალ ქართულ წიგნებში. თვით „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსის მომქმედ პირთა ცნობებიც კი იქ და ინდოეთშია გადატანილი. ყველა ამ კუთხეთა გზაკვალი და ზნე-ხასიათი ქართველთა ძველადგანვე იცოდნენ. მათი გულადობა, მხნეობა, ბრვეობა, გულ-ამაყობა, ხელოსნობა, ხელოვნება, მკურნალობა, ვაჭრობა და სხვანი ქართველებში ნაქები იყო. მიტომაც იყო, რომ ყოველს ძველს ქართველ მწერალს თავის მოთხრობათა ცნობები სულ ზემოხსენებულს ქვეყნებში გადაჰქონდათ, ქართველებს ქებით მოუთხრობდა მათ ვითარებას. ქართველნიც რაღა ფიქრი უნდა, ჰბაძავდნენ მათ და ყველა საგანსა და საქმეში მათ თანამბაძველად ხდებოდენ. ინდოეთის სიახლოვეს ხომ ცხადათ აჩენს თვით სიტყვა ინდის ხურმა და სხვა ხილთა სახელები, ინდოური და სხვა ფრინველთა სახელებიც საქართველოში ძველადგანვე გავრცელებულნიც. ჩვენდა სამწუხაროდ, ამ საქმეთა და საგანთა ცნობები არ გვაქვს, თორემ მისი დიდი მნიშვნელობა კარგად გამოჩნდებოდა, გვეცოდნებოდა კარგად, რომ ჩვენს წინაპრებს ძველადგანვე ვაჭრობის მხრით არამც თუ ამ ხსენებულ ტომთან აქვდა კავშირი და მისელად მოსვლა საკმარისად გაფართოვებული, არამედ თვით ძველის ძველადგანვე უხსოვარის დროიდან თინკიელებთანაც კი ასურელებთან, ბაბილონელებთან, ბერძნებთან და რომაელებთანაც, რომელთა ნიშნები ჩვენს სა-

მშობლოშიაც კარგად სჩანს და რომელთა კვალს ჩვენი მემა-
ტიანენიც მოგვითხრობენ. ქართველთ ანუ საქართველოს ერის
აღებ-მიცემის კავშირს აღმოსავლეთის ძველს ხალხებთან ბი-
ზანტიის და რომაელთ ძველი მწერლებიც მოგვითხრობენ და
მათ შორის სტრაბონიც. ჩვენდა საუბედუროდ, საშუალო სა-
უკუნოების შემდეგ, აზიაში, ისლამის გამარჯვების წყალო-
ბით ყოველივე ასეთის დიადის ვაჭრულის სხივის წარსულისა
ქართველებში ქრება ძირიან-ფესვიანად, სწყდება მისი ძველა-
დგანვე გაბმული ძაფი ანუ ლარი, ყოველივე დამხობას ეძლევა.

მხოლოდ საშუალო საუკუნოების შემდეგიდან ქართველთ
შორის კვალად ხშირდება მისვლა-მოსვლა ზემო ხსენებულს
კუთხას ხალხში, საქართველოს ვაჭრების რიცხვი მრავლდება
ინდოეთს, სპარსეთს და სხვა ქვეყნებში, იქიდან მრავლად
შემოაქვსთ და გააქვსთ სხვა და სხვა საქონელი და ძველებუ-
რად კვალადვე ჩაღდება საქართველოს ვაჭრების აღებმიცემა.
XVIII საუკუნეში, ამის ასპარეზზე სჩნდებიან რამდენიმე ვაჭარ-
ნი და მათ შორის უკანასკნელ ჩვენს საგნად გამხდარი ვაჭა-
რი მილიონერი გრიგოლ ლუკას ძე ხურსიძე-ისარლოვი, რომ-
ელიც ინდოეთში გარდაიცივალა და რომლის დიდი შეძლე-
ბა, ე. ი. ფული, შენახულ იქმნა ინდოეთის დიდ ბანკში, სა-
დაც ვგონებთ ეს ფულიც დაიკარგა უცნობლად, ამის სიკვ-
დილით გაქრა თვით მის დიდ აღებ-მიცემის და მრეწველობის
ცნობებიც. მის მერმე საქართველოდამ ინდოეთის თუ სხვა
ამ გვარ შორეულ აღმოსავლეთის ერთა ვაჭრობის ასპარეზზე
ჩვენ ვხვდავთ სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილს, რომლის
ცხოვრებაც მსგავსად გრიგოლ ხურსიძისა ინდოეთშივე ქრება
უჩუმრად და უჩინრად.

III.

ჯერედ საქართველო ისევ თავის მკვიდრს სამეფოს სა-
ძირკველზედ, იდგა რომ თფილისში ვაჭრობამ აღორძინება იწა-
ყო. ვაჭრობის ამხედრება აღორძინებისათვის მეფე ერეკლემ

ახნაურის შვილების მოძებაც დაიწყო, რამდენსამე მოქალაქეთ ახნაურის შვილობაც უბოძა და მასთან ყმებიც. ერთს ვაჭარს თავადიშვილობაც მისცა, მიზეზი ამის ის იყო, რომ ეს ვაჭარი რუსეთში ვაჭრობდა და იგი მეფესაც ჰპირდებოდა, რომ საქართველოშიაც გაეხსნი მალაზიებს და ვაჭრობას გაეფართოვებო. ვაჭრობის მხრივ თფილისის მოქალაქენიც უფრო დიდის პატივით შემოსა, იგინი იქმნენ „მოქალაქედ“ წოდებული თფილისისა, გვამნი დარბაისელნი და ერთგულნი ვაჭარნი მეფისა და ერისა, ვინაიდგან ხანდისხან მეფე მათ ვაჭრობის მგზავრობის დროს აქა იქ სამეფო საქმეების გამო ქალღმერთსაც კი ატანდა, მაგალითებრ თვით რუსეთის კარისადმი, სპარსეთის და ოსმალეთის. ყველა ესეთი მხარეები ვაჭრობას დიდს მხარს აძლევდა და თფილისი 1795 უბედურების სამი წლის შემდეგ, გაივსო სავაჭროებით, გაშენდენ და განახლდენ ქარვასლები, მოშენდენ სოვდაგრები, ზარათნი, მალე გაიმართა ქარვანებით ვაჭრული მგზავრობა, საქონლის მრავლად გატან-შემოტანა. თფილისის გარდა ვაჭრობამ გორშიაც იწყო აღორძინება. ახალად მოშენებულს კუთხეში ვაჭრობის ხმაურობამ მძლავრად იწყო მოშენება, დღე და ღამ ურმით, აქლემებთ და ჯორცხენ საპალნებით საქონელი შემოჰქონდათ და გაჰქონდათ სპარსეთს, ოსმალეთს, რუსეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც.

ამ ვაჭრობის და თვალას გახილების დროს, ზოგი ვაჭარი წინაურდება აღებ-მიცემით, ზოგი უძღოურებას ეძლეოდა, ვრდომას. ეს ხომ ვაჭრობის წესი გახლავსთ. ერთი და ორი ვაჭარი თუ სავაჭრო საქმებით წინ მიდიოდა, მიტომ მის ნაცვლად მეორე მხარეს მეორე და მესამეს ვაჭრობის საქმე უფერხდებოდა. სწორედ ამ ვაჭრობის მრავლ ფეროვან ხანას შეესწრა ქართველთ კათოლიკეთ ვაჭარი სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი.

სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილის დაბადება მიეწერება 1780 წ. მაშასადამე იგი 21 წლის ვაჟკაცი იქმნებოდა იმ დროს, როცა საქართველო რუსეთს ჩაბარდა. სტეფანე ივანეს

ძე დაიბადა ქ. გორს. როგორც წესი და რიგი იყო იმ დროის კათოლიკეთა სწავლა ჯერ შინ მიიღო და მერე გორის კათოლიკეთა ეკკლესიის მოძღვართან სწავლობდა. დროს მიღწეული საკმარისად განვითარდა არა მარტო ვაჭრობაში, არამედ ქართული წიგნების კითხვაშიც და მასთან აღმოსავლეთის ყველა ხალხთა ცხოვრების საქმებსა და ხელოვნობაში, აღებ-მიცემაში და სხვა. სტეფანე ივანეს ძე კათოლიკის ბერების შრომით კარგად მომზადდა, მან ჩინებულად შეისწავლა ევროპის და აზიის სამეფოებთა ყველა საზღვრები. ამ ქვეყნის გზები, მგზავრებთ მდგომარეობა და ვაჭრობის საქმე, საქონლის მაზნანდა, მის ფასების აწევ-დაწევა და ისიც, თუ მათი საქონელი სად როგორ რა გაიყიდებოდა, ან უცხოეთის საქონლის შეტანას რა დიდი მნიშვნელობა აქვდა საქართველოს ვაჭრობის აღორძინების ასპარეზედ.

ასეთ საქმეთა დარგის მიხვედრას ერთის მხრით სტეფანე ივანეს ძის მემკვიდრეობითი ნიქსაც შეადგენდა. მეორე: მის განღვიძებას თვით დროთა ცვლილება და მის აღებ-მიცემის საქმეც ითხოვდა. ამ დროისთვის თუ როგორ იყო განღვიძებულ საქართველოს ვაჭართ მდგომარეობა და მღვიძარება, ერთის მხრით ეს სომეხთა იმ გარემოებიდამაც სჩანს, რომ საქართველოს და სომხეთის ვაჭართ ინდოეთს გარდა მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ თვით ამსტერდამშიაც. იქიდან საქონელიც შემოჰქონდათ, ნახეთ ამაზედ „მდივანი სომხეთის ისტორიისა“ გამოც. ტერგუტასი 1901 წ. თფილ. საქართველოში, იმ დროს, თფილისსა, გორსა და სხვა დაბებშიაც ზუბალაშვილებში რამდენსამე პირს აქვდათ სხვა და სხვა სავაჭროები დახსნილი, ივანეს, გიორგის და ამათ სახლიკაცებს თფილისში შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ჩითეულობა, ფარჩეულობა, აბრაშუმის და მატყლის შალეები, ჩუსტები ოსმალეთიდგან, სარკეები და სხვაც ბევრი რამ ნივთები, მათი ასეთი შემოქონელობა იყო იმის სახსრად და თვალთ საჩენად, რომ ზუბალაშვილებს თვით კარის ვაჭრათ და შუამდგომლად იყენებდენ მეფენი და მთავრები. ასეთნი არიან ძველ დროს ზურაბი, გიორგი, ივანე,

მერაბი და სხვანი და მათ შემდეგ სტეფანეს ძმები და ბიძებიც. რუსეთის მთავრობა საქართველოში ფეხს დიდის ტვირთით იკიდებდა, ქართველობა თუმცა არ ეწინააღმდეგებოდა, მაგრამ მათ მაინც სურსათის და სადგომების მხრივ ძრიელ უძნელდებოდათ საქმე და მფლობლობა. ამ დროს, ზუბალაშვილებმა მთავრობას ხელი შეუწყეს და დიდრონი ფოდრატებისაღებით, სურსათის გადმოტან-შოვნით და შენობების და ხიდების დადგმით საქმე ერთობ გაუადვილეს, ამის მეოხებით თვით ზუბალაშვილებში დიდი ვაჭრობის მიყოლაც ერთი ათად აღორძინდა. ამ დროს, ზუბალაშვილებში უკვე რამდენიმე შეძლებულნი ვაჭარნი სახელოვნებდნენ და ერთ ამათგანი იყო სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი, რომელიც საქართველოში ვაჭრობდა.

სტეფანე ივანეს ძეს თფილისში აქვდა კარგი მაღაზიები და თავის დროის კვალად ჰყიდდა ყველა ნაირს საქონელს, ვეროპიულს, ოსმალურს, ადგილობრივ და აღმოსავლეთის ერისას. ვაჭრობის მხრით სტეფანეს აღმოსავლეთის ერთა ვაჭრობის ყველა ხერხი და ოსტატობა კარგად აქვდა შესწავლილი. მის დროს საქართველოს ვაჭრები, როგორც ვთქვით ზემოდ, მგზავრობდნენ სპარსეთს, ინდოეთს და ავღანისტანს, ამიტომ სტეფანე ივანეს ძემ თამამად გაბედა და 1808 წელს სპარსეთში წავიდა სავაჭროდ. იქიდან ინდოეთსაც იყო, კალკუტას და მადრასეს, სავაჭრო საქმეების გათავების შემდეგ სპარსეთის გზით დაბრუნდა საქართველოში და თან შემოიტანა დიდი ძალი საქონელი.

ამ მგზავრობის დროს მან სხვა და სხვა მუსულმან ყაჩაღებისაგან თავდასხმა და გაცარცვა ნახა, ამიტომ ვაჭრობაში საქმე შეუფერხდა, რამდენიმე ხნის განმავლობაში საქონელი გაასალა და 1811 წ. მეორედ წავიდა სპარსეთში, ერთი წლის შემდეგ იგი დიდხანს საქონლით დაბრუნდა, ამის დაბრუნებას თან დაჰყვა სხვა და სხვა ამბოხებანი და შინაური მდგომარეობა 1812 წლისა. ამ გარემოებამაც დიდი ზნევა მისცა სტეფანეს აღებ-მიცემის საქმეს, ორმა დიდმა ზარალმა იგი სას-

ტიკათ მოღუნეს, მოგება ვერა ნახა-რა, ზარალი კი დიდი, ამ ზარალმა მისი ცხოვრების საქმენი არივ-დარივა. იმ დროს ერთის შეძლებულის ვაჭრისთვის. ორი დიდი ზარალი საგრძნობელი უნდა ყოფილიყო. ერთის მხრით ეს ისე დიდი უბედურება არ იყო მისთვის, როგორც შიში და დიდი მორიდება მის, რომ ვაი ბუ მომავალში უფრო ცუდათ წამივიდეს საქმეო.

ამიტომ მან გადასწყვიტა საქართველოდამ გადასახლება სპარსეთსა და ინდოეთში. 1815 წ. უკვე წავიდა სპარსეთში, იქ დასახლდა და ვაჭრობა დაიწყო. სპარსეთში მას ვაჭრობა კარგად წაუვიდა, იქ ფული მოიგო და მალე შესამჩნევ პირად გახდა. როგორც შეძლებული პირი, სტეფანე ივანეს ძე ინდოეთის ვაჭრობასაც თვალ-ყურს ადევნებდა და ხშირად ინდოეთში მყოფ ქართველ ვაჭრებს წერილებსაც სწერდა, ინდოეთის ვაჭრობის საქმეს ტყობულობდა, ინდოეთიდან მას ქართველ კათოლიკე ვაჭრებთან მეტად კარგი ცნობები მოესდიოდა, ამიტომ მან სპარსეთიდან ინდოეთს გარდასახლება გადასწყვიტა და იქ მალეც წავიდა. იგი მალე ჩავიდა ინდოეთში. კალკუტას და მადრასეს ვაჭრობაც დაიწყო.

კალკუტას და მადრასეში სტეფანე ივანეს ძეს სავაჭრო საქმეები კარგად წაუვიდა. გრიგოლ ხურსიძის და სტეფანეს აღებ-მიცემამ თვისკენ დიდი ყურადღება მიიპყრო, ამ გარემოებამ ახალციხელ ქართველთა კათოლიკე ვაჭრებში კვალად განაღვიძა მგზავრობა, მათ მრავლად იწყეს იქ ისე გადასახლება, რომ 1820 წ. სპარსეთსა და ინდოეთში ქართველ კათოლიკე ვაჭრების მთელი გუნდი არსებობდა. საქმე ისე მოეწყო, რომ ინდოეთში ქართველნი და მათი ვაჭრობა ცნობილ იქმნა ოთხსაე კუთხივ, მათ შესახებ ინდოელნი ქებით მოუთხრობდნენ ერთმანერთს და თან ქართველსაც ახსენებდენ.

ქართველთა საცნობლად და სალაპარაკოდ, ვგონებთ, 1829 წლებში ისიც კი უნდა კმარებუდიყოს, რომ ერთმა მდიდარმა ქართველმა თავის ქონების ანდერძის წერილი ინგლისურად შედგენილი და ნოტარიუსისაგან დამტკიცებული

დასტოვა, რაც უეჭველია საგანი იქნებოდა ქართველების ხსენების.

უნდა მოგახსენოთ, რომ რუსეთის ახალ მთავრობას და სავაჭრო წესებს ზოგიერთი შეძლებული ვაჭრები ვერ მოეწყვნენ, მათ რაღაც ახალი ვაჭრული წესები ვერ შეითვისეს, ერთი ასეთთაგანი იყო სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილიც, რომელსაც სავაჭროდ გული უფრო სპარსეთსა და ინდოეთში მიეღობოდა, მის აღებ-მიცემის საქმეს კი ეს მკაცრად ეშვებადამებოდა. ოსმალ-სპარსთა შუღლი, რუსეთის წინაშე მტრობა და ამ სახით სტეფანეს ვაჭრობასაც კაი ზარალი მოსდიოდა ზოლმე. ამ გარემოებათა პირობებს კი სტეფანე არ აკვირდებოდა, იგი მხოლოდ სპარსეთში და ინდოეთში და ჰპოვებდა და ჰფიქრობდა შვებას. იქ ამას მართლაც კარგად წაუვიდა ვაჭრობის საქმე, იგი მალე დადგა ფეხზედ, ამას თავის მიზეზებიც აქვს, რადგანაც იქ ქრისტიანებს უფრო მეტი პატივი აქვდათ ინგლისის მთავრობისაგან მინიჭებული, ვიდრე თვით ინდოელებს და სპარსელებს. ამას გარდა თვით ქრისტიანებიც მათზე უფრო მხნედ და ყოჩაღათ იქცეოდნენ. ვაჭრობაში საწთელივით ენთნენ და ჩარხივით ტრიალებდნენ.

თუმცა სტეფანეს ინდოეთში საქმე კარგად წაუვიდა, თუმცა იგი იქ გამდიდრდა და ქონებით დაწინაურდა, თუმც შემდეგ დროში იგი ცნობილ იქმნა მთელს კუთხეში როგორც შეძლებული პირი, მაგრამ მის ნაცვლად იგი თვის სამშობლო ქვეყანას და ერს კი სამუდამოთ მოესხლიტა, მისი ცნობები მის ნათესავებთან 1830 წლების შემდეგ აღარ მოსულა, მის ამბებთა მომგონთ და მომსმენთ კაცთა რიცხვი დღეს ერთობ იშვიათია, ბევრი რამ ცნობები სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილმაც იცოდა, რომელსაც თავის მამისაგან გაეგონა, მის მამას კიდევ მამისა და ბიძებისაგან. განსვენებულს მეტად დიდი ნატვრა აქვდა ამ პირის ცხოვრების მოკლედ აღწერის და დასტამბვის. ასევე ამ პირის შესახებ ცნობები იცის ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილმა, ვისგანაც ვისარგებლეთ კიდევ. სტეფანე ზუბალაშვილის ცხოვრება სპარსეთში სიბ-

ნელით არის მოცული. ჩვენ არ ვიცით, თუ იგი უკანასკნელ დროს სად სცხოვრებდა და სად გარდაიცვალა, ამის ცნობა არ არის დაშთენილი და ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ მას 1845 წლამდე უნდა მოეღწია.

სპარსეთში იგი ვაჭრობდა ჩითეულობას, ჩაი-შაქარ ყავა და სხვა წვრილმან საქონლით, ინდოეთშიაც ამავე საქმეებს აწარმოებდა, მხოლოდ იქ იგი ჰყიდდა სამთელსაც, საპონს და აწარმოებდა სამრეწველო საქმეებსაც, აქვდა დიდრონი სამღებროები და უკანასკნელ სამთლისა და საპნის ქარხანაც, რასაც ინდოეთში თურმე მეტად დიდი გასავალი აქვდა. სად გარდაიცვალა და ან სტეფანეს ქონება ვის დაშთა არც ამის ცნობა გვაქვს, მხოლოდ ისკი ვიცით, რომ სტეფანე უკანასკნელ წლებს უნდა მიზიდული ყოფილიყოს თანამერჯულე და თანამედროვე გრიგოლ ხურსიძისაგან, რომელიც 1829 წლებში ინდოეთის პილანგის კუნძელზედ სცხოვრობდა და სადაც გარდაიცვალა კიდევ. ამ პირს რამდენიმე ქართველ კათოლიკეთ-ვაჭრები ეხვივნენ გარს და ამათ გვერდივე იქმნებოდა სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილიც, რომლის აღებ მიცემის ცნობები დიდათ საინტერესო უნდა იყოს ჩვენთვის. ამისი ცნობები კარგად იცოდა ქართველ კათოლიკე მოხუცებულ აღმა- და ახალციხელ ნ.—ძემ.

ცოდვა კია ჭეშმარიტად, რომ ქართველებს ასეთი დაუდევრობა გვეტყობა ყველაფერში, ჩვენ არ ვიცით ჩვენის ტომის განვლილ დღეთა და საქმეთა ცნობები. სამწუხაროდ მას არც ჩვენი წინაპარნი აკვირდებოდნენ და არ სწერდნენ, თორემ მათ რომ ჩვენითვის ცნობები ეკრიბათ და ეწერათ, დღეს ამ ცნობებს ორის ხელით დავიჭერდით, სამწუხაროდ ჩვენმა ძველებმა ამის მნიშვნელობა სულ არ იცოდნენ და მიტომ მათ არაც არაფერი დაგვიტოვეს ამ საგანზედ. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ თფილისიდან სპარსეთს და ოსმალეთში თითო და ორ ორი ვაჭარი კი არ წავიდოდა სავაჭროდ, არამედ რამდენიმე კაცი ერთად, თითქმის მთელი ქარვანი-ვაჭრები წინადვე გააგებინებდნენ ერთმანეთს, თუ ვის რა სა-

ქონელი უნდოდა, ვის საიდგან რა უნდა. შამოეტანა საქართველოში, სად უნდა წასულიყო, სად უნდა ევაჭრათ და სხვანი, ასე შეკრებილთ ვაჭრებს ყოველთვის ქარვანი ახლდა თანა, იგინი მიდიოდნენ თოფ-იარაღით ახსმულნი, ჯორებით, აქლემებით, ურმებით და ცხენებით, ფულიც თან აქვნიდათ.

სამეფოდამ ამათ ეძლეოდათ სამოურაოდამ ყულაუზები და გზის მცველნი. მაშინ ძრიელ ძნელი იყო ვაჭრის გაქუცვა; ვინც ვაჭარს გაქუცავდა, ის სასტიკად დაისჯებოდა, წამრთმევს ყველაფერს გადახდევინებდნენ და გარდა ამისი სიკვდილითაც დასჯიდნენ. ამიტომ ვაჭართ გაქურდვას ყველა ფრიდებოდა. მეორე: რაც გინდ ცოტანი წასულიყვნენ ვაჭრები ერთად, იგინი 20 კაცზედ ნაკლები მაინც არ იქმნებოდნენ. ჩვენ კარგად ვიცით რომ ასეთ ვაჭრებს თან დიდი შეძობაც გაჰქონდათ. იმ დროის კვალად თითო ვაჭარს 3000 მინაკლები არ გაჰყვებოდა იაქრო, ზოგს მეტიც. ამათ სხვა და სხვა ხელ მოკლევ ვაჭრებიც ატანდნენ ფულს თავიანთვის საქონლის შემოსატანად. ესენი დანაპირებს ყოველთვის ასრულებდნენ.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ სპარსეთსა და ინდოეთს მგზარობა ისე თფილისელ ვაჭრებს არ ეადვილებოდათ, როგორც ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა. კარგად ვიცით, რომ სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილის დროს ერთად თან გაემგზავრნენ თფილისის ქართველ კათოლიკეთაგანი მრავალნი სხვა და სხვა შეძლებულნი და ცნობილნი ვაჭრებიც, რომელნიც სამწუხაროდ სპარსეთს, ხოროსანს და ინდოეთს დაშთენ სამუდამოდ და ჩვენ მათი აღებ-მიცემისა არა ვიცით. რა ქართველ კათოლიკეთა სამგზავროდ ყოველთვის ახალციხეზე უხდებოდა და თფილისის სომეხთა და ქართველთ კი განჯის მხრით და ბაქოსი, მიზეზები მათის მგზავრობის განსხვავების შესდგებოდა შემდეგის პირობებიდამ. ახალციხელ კათოლიკეთ სულიერი მდგომარეობა სწევდა ამათ და მათგან გამოწვეული ის ურთიერთ დახმარება, რაც კი იგინი ერთმანერთს აძლევდნენ და უჩენდნენ, გარდა ამისი ოსმალეთის მფლობე-

ლობის მფარველობისა და დიდი იმედები ჰქონდათ, ახალციხის ფაშებთან მათ ეძლეოდათ მოწმობანი, სადაც იგინი ინიშნებოდნენ ოსმალეთის ქვეშევრდომად, ანუ ოსმალეთის კაცად და ძნელად, რომ იგინი ვისმეს სადმე გაეცარცვ-გაექციათ, ანუ მოკლეთ, მათ მკვლელთ მწარე ღრე დაადგებოდათ. ამიტომ უფრო ეტანებოდნენ ახალციხის მგზავრებს და თავიანთ თანამერჯულე კათოლიკეთაგან მფარველობას. მეორე კათოლიკეთ გარდა მთლად მგზავრებსაც უფრო ეადვილებოდათ ახალციხიდან მგზავრობა სპარსეთსა და ინდოეთზედ.

საუწყებელია ისიც, რომ ოსმალეთის საქართველოს ქართველ კათოლიკეთ სხვა და სხვა საქონელი არამც თუ მარტოდ საქართველოში შემოჰქონდათ, არამედ ოსმალეთშიაც გაჰქონდათ და ნამეტურ კონსტანტინებოლს. ინდოეთს, სპარსეთს. ოსმალეთის ქართველ კათოლიკ ვაჭრები რიცხვით დიდათ იყო გამრავლებულ ვაჭრცელებული კონსტანტინებოლს და იქ მათი კაი ქარვასლაც არსებობდა, რაზედაც ჩვენ სხვაგანაც გვისაუბრია. ოსმალეთის მთავრობა ერთის მხრით ამიტომ უფრო აფასებდა ახალციხელ ვაჭრებთ საქმეს და აღებმიცემას, რადგანაც ამათ უშორესის ქვეყნებიდან მათს იმპერიაში სხვა და სხვა ნაირი საქონელი შემოჰქონდათ, რაც ოსმალეთის ერის მოთხოვნილებასაც აკმაყოფილებდა, მთელს მცირე აზიის ვაჭრობას მარტოდ ბერძნები, სომხები და ოსმალეთის საქართველოს ქართველ კათოლიკენი მისდევდნენ. მუსულმანებს ამის ასპარეზედ ღრმად ეძინათ, ვერაფერს აკეთებდნენ, მათი მხვედრი ომი იყო და ნადირობა, სხვა და სხვა ტომთა კუთხეების დამორჩილება დაქერაზედ. ქართველ კათოლიკეთ კაი სავაჭრო ბინა ჰქონდათ ქ. ყაზმინსაც.

სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილს სპარსეთსა და ინდოეთში დიდი მნიშვნელობა ჰქონია იმის მხრითაც, რომ მას ახალციხიდან და თბილისიდან სხვადასხვა ვაჭრები მიმართავდნენ და თავიანთის ფულით საქონლის სყიდვას ავალებდნენ, მერე მგზავრ ქარავენების საშუალებით საქართველოში გამოგზავნას, რასაც სტეფანე მართლაცა და ყოველთვის სინიდი-

სიერად ასრულებდა, იგი სხვადასხვა საქონელს არამც თუ მარტოდ სხვადასხვა უცხო ვაჭრებს უგზავნიდა, არამედ თავის ნათესავეებსაც, რადგანაც მას მიწერ-მოწერა აქვდა ყველა თავის ნათესავეებთან და მახლობლებთან. სულ მისი წყალობა იყო, რომ 1830 წლებში დავითი, გიორგი, მიქელი და სხვანი ვაჭრობით განითქვნენ და ამათ თავიანთ თანამონათესავე სტეფანეს მსგავსად რუსეთში და ევროპაში იწყეს მკზავრობა და აღებ-მიცემა. საქმე ისე წავიდა, რომ ერთი ამათ გვარის წევრთაგანი გერმანიაშიაც წავიდა 1823 წ. საკომერციო და საბუხგალტერიო სწავლის მისაღებად, სადაც შემდგომ ცნობილ საგნების მაგიერ მკურნალობა შეისწავლა (ნახეთ ამაზღდ ზუბალაშვილების გვარის ისტორია).

სტეფანეს ინდოეთში და სპარსეთში ყოფნის და ვაჭრობას დიდი მნიშვნელობა აქვდა საერთოდ ვაჭრობის მხრით ზუბალაშვილების ოჯახის წევრებზედ და ნამეტურ იაკობ ივანეს ძეზე და დავითზედ. სტეფანეს ვაჭრულის შნოთი და მაგალითით გატაცებულნი იყვნენ ესესი და მათთან სხვა მრავალი კათოლიკე ვაჭრებიც, რომელთაც რუსეთში პირველად იწყეს იარმუკობაზედ წასვლა და ვაჭრობა. ნამეტურ „მაკარის ვაჭრობა-იარმუკობაზედ“. ამის ცხადი მოწამეა ანტონ დავითის ძე ზუბალაშვილი, რომელმაც სთქვა, რომ „მე ჰატარა ვიყავ და ჩემთან სხვა ჩვენი გვარის ზუბალაშვილებიც, რაცა ჩვენმა მამა-პაპებმა „მაკარის იარმუკაზედ“ წაგვიყვანეს და სპარსეთისა და ინდოეთის საქონელის მაგიერ რუსის საქონელი შემოვიტანეთ“. ასე და ამგვარად კარგად სჩანს, რომ რამდენათაც საქართველო ევროპას და რუსეთს უახლოვდებოდა, იმდენად ახალციხელ და თფილისელ ვაჭართ მისვლა-მრსვლა სპარსეთთან და ინდოეთთან ისპობოდა. ამით ქართველთ შორის ისპობოდა თვით სტეფანე ზუბალაშვილის აღებ-მიცემის ხსოვნაც. კარგად სჩანს, რომ საქართველოდან ინდოეთსა და სპარსეთში სავაჭროდ 1835 წლების შემდეგიდამ აღარავინ წასულა, იქ თუ ვინმე იყვნენ ვაჭრებთაგანნი, ისინიც კი საქართველოში ბრუნდებოდნენ, 1840 წ. აღარავინ მიდიოდა. თით-

ქმის სულ დაბრუნდნენ ინდოეთ-სპარსეთიდან საქართველოში.

იქ დარჩა ორიოდ ვაჭარი თფილისელი და ახალციხელი, ისინიც დიდი შეძლების პატრონები, რომელნიც ხანდისხან კვალად გზავნიდნენ თავიანთ მონათესავეებთან სხვა და სხვა ძვირფას საქონელს და წერილებს. ასეთ იქ დარჩენილ მდიდარ ვაჭართაგანია გრიგოლ ხურსიძე, რომელიც გარდაიცვალა 1829 წ. და სტეფანე ივანეს ძე ზუბალაშვილი, რომლის გარდაცვალებაც 1458 წ. მიეწერება. მთელი ამათი შეძლების მფლობელობა გაფანტული იყო მადრასესა და კალკუტაში, სადაც ძველადგანვე იყვნენ გამრავლებულ საქართველოს ვაჭრები და სადაც მათგან კარგი სავაჭრო ქარვასლებიც არსებობდა. უწყებულია, რომ სტეფანე ივანეს ძეს იქ ცოლ-შვილიც ჰყოლია და რამდენიმე თანხლებულ ქართველ კათოლიკეთ ვაჭარ თან ზრდილ თანა მოსამსახურენი, რომელნიც საყოველთაოდ იქ დაშთენილან და საქართველოში აღარ დაბრუნებულან.

საქართველოში მობრუნდა მხოლოდ მათ თანამყოფი ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთ მოძღვარი ანტონ ხუციშვილი, რომელმაც ინდოეთში და სპარსეთში მყოფ და მცხოვრებ ქართველ ვაჭართ აღებ-მიცემის შესახებ ბევრი რამ ცნობები იცოდა. ანტონ ხუციშვილს ინდოეთში მოგზაურობის და ცხოვრების შესახებ ბევრი ცნობებიც ჰქონია ანუსხული, ხოლო მის ცნობებმა ჩვენს დრომდე ვერ მოაღწიეს. მას მკვიდრი და დაახლოვებული ცხოვრება ჰქონია სტეფანე ივანეს ძესთან და უეჭველია ეს მღვდელივე ასრულებდა მათ წინაშე მღვდელმოქმედებას, ცხადია, რომ ამას ყველა იქ მყოფ ქართველ კათოლიკენი თვით თავიანთის ოჯახებითაც კი ქრისტიანობაზედ ექმნებოდათ მიზიდულ-დატოვებულნი. იქ მათ გვერდით იმყოფებოდნენ და სცხოვრობდნენ ქალღველთა ტომის კათოლიკენიც, რომელნიც აღებ-მიცემით ირჩენდნენ თავს. ასე და ამგვარად, გრიგოლ ხურსიძის შემდეგ საქართველოს ვაჭრობის ასპარეზზედ, ანუ ინდოეთში საყოველთაოდ ქართველთა რიცხვის მოსპობის უკანასკნელს მაგალითს წარმოად-

გენს სტეფანე ზუბალაშვილი, მისი აღებ-მიცემა და ვაჭრობა. სპარსეთსა და ინდოეთში ქართველთ ვაჭართ მოსპობის უკანასკნელ წლებთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული სტეფანე ზუბალაშვილის ცხოვრება. ასევე უმწეოდ და უკვალოდ ისპობა და იკარგება თვით სტეფანეს ცხოვრების ცნობებიც და მის გვერდით მყოფ რამდენსამე ქართველთ ვაჭართა ცხოვრების ხსოვნაც.

IV.

ქართველ კათოლიკეთ მღვდელი ანტონ ხუციშვილი ინდოეთში.

ქართველთ კათოლიკ ვაჭრებთ მგზავრობა ძველად სპარსეთს და ინდოეთს იქამდის ხშირი იყო და უხვი, რომ XIX საუკ. დამდეგს სხვა და სხვა კათოლიკ ვაჭრებთა წახალისებით და მრევლის საჭიროებისა გამო, წასვლა გაბედა ახალციხის თემის ქართველ კათოლიკეთა მოძღვარმა ანტონ ხუციშვილმა. ქართველ კათოლიკეთა მოძღვრის ყოლას იქ თვალხილულად საჭიროებას შეადგენდა თვით ახალციხილამ და თფილისილამ გასულთ ქართველ კათოლიკ მრევლთა რიცხვიც. ესეც ერთი დარგია ჩვენის წარსულის დროის ვაჭართა და მრეწველთა გონებრივის შნოსი და გამჭრიახობის.

კარად ვიცით რომ ანტონ ხუციშვილი ინდოეთში იყო, ამას თვით ანტონ მღვდელიც სწერს თავის დღიურში, რომ ინდოეთში წაველ, იქ დავრჩი რამდენსამე ხანსაო, ვინაიდგან იქ ქართველ გვარის ანუ ახალციხის კათოლიკეთ ვაჭრებიც სცხოვრებდნო. ხოლო ის კი არ სჩანს, თუ ანტონ მღვდელი როდის წავიდა იქ, რამდენს ხანს დარჩა, ან საქართველოში როდის დაბრუნდა. ვიცით, რომ იგი 1815 წ. შემდეგ უკვე საქართველოშია და 1820 წ. ქართულს ენაზედ ერთის წიგნის თარგმნასაც ამთავრებს. არ ვიცით ისიც, თუ იქ ამაზე წინეთიც იყო ვინმე ქართველ გვარის მღვდელი და ან შემდეგაც იყო ვინმე, თუ მარტოდ ეს ანტონ ხუციშვილი გახლდათ, რომელიც პირველად წავიდა ინდოეთ-სპარსეთს

ქართველ გვარის კათოლიკეთ სამწყსოდ და მის დაბრუნების შემდეგ დასრულდა კიდევაც იქ წამსვლელ ქართველ მღვდელთა რიცხვი.

ჩვენის ფიქრით ეს ასე უნდა ყოფილიყოს და ეს ანტონ ხუციშვილი უკანასკნელად უნდა იყოს ინდოეთში წასული, რადგანაც ქართველ კათოლიკე ვაქართ კვალი იქით სწორეთ 1825 წლების შემდეგიდამ შემცირდა. მოისპო მთლად. 1830 წლებს შემდეგ ინდოეთში ვინც კი ქართველთაგანი დაშთენ, ისინი უეჭველია იქაურს ადგილ მდებარეობის ერის სარწმუნოებრივ წესებს დაემოჩილებოდენ, ამის მაგალითია გრიგოლ ხურსიძის და სტეფანე ხუბალაშვილის ცხოვრება და მათ შვილებთა სარწმუნოებრივი მხარეებიც, რომ მათ ცოლებათ ჰყავდათ ინდოელი ქალები, ამათგან შვილებიც ჰყავდათ, შვილებს რა სჯული ეკავათ ის კი არ სჩანს.

ბრონევსკი სწერს, რომ ინდოეთში უცხო ტომის ვაჭრები მრავლად იყვნენო. იქაური ვაჭრობა სულ უცხოელებს ეჭირათო, იქიდამ თუ რამ საქონელი გაჰქონდათ აქა იქ სულ უცხოელებს გაჰქონდათო, სხვათა შორის კასპის ზღვით საქართველოშიაც ამ უცხოელებს მოჰქონდათო, ამ უცხოელებში ჩვენ ვინ უნდა ვიგულისხმოთ თუ არ საქართველოს ქართველ კათოლიკენი და თფილისის ვაჭარ სომხები. სხვა არავინ. რადგანაც იმ დროის მუსულმანებს არამც თუ ჩვენთან საქონლის შემოტანა და დასყიდვა, არამედ თანატოკობით ლაპარაკიც კი სძულდათ, იგინი ჭირივით გვიყურებდენ ჩვენ.

ანტონ ხუციშვილი სპარსეთში და ინდოეთში მრავალნაირად გამოწვრთნილა—უსწავლია ინდოური ენაც კი, სპარსულიც კარგად. ამას გარდა უსწავლია ინდოური მისნობა, ჯადოქრობა და ასეთ საქმეებში ისე გაწვრთნილა, რომ იგი თურმე რალაც ჯადობაზობით ტყავებსაც ათამაშებდა, ე. ი. ფოკუსნიკობაც სცოდნია. ეს ნაამბობია მის მნახველთაგან.

უწყებულია ისიც, რომ ინდოეთიდგან წამოსული ვაჭრები გზაში მგზავრობის დროს დიდს შიშს სცდიდნენო, რადგანაც თათრები ეცემოდენ და სცარცვავდენო. დიახ ეს მართალია

და საქართველოს ვაჭრებს უფრო არბევდენ სპარსნი და სხვა მუსულმანები იმ ჯავრის გამოც, თუ თქვენ, ქრისტიანები რუსებს რად ჩაბარდითო. ამის გამო საქართველოს ვაჭრების გაცარცვა XIX საუკუნის შემდეგიდამ უფრო წინ წავიდა, ამ გარემოებამ მთავრობის ყურადღებაც მიიპყრო თვისკენ, მიწერ-მოწერაც გაიმართა, ვაჭართ გარემოებას არა ეშველა რა, მხოლოდ მათი მიმოსვლა კი შემცირდა, ამას ბრონვესკიც (შენიშნავს *).

ბევრჯერ გვითქვამს, რომ ქართველი თავის სამშობლოს გარეშე უცხოეთში სამუდამოდ არსად რჩებაო. სადაც უნდა წავიდეს, იქ იგი სამუდამოთ არ დასახლდება და უკანასკნელ ისევ საქართველოში დაბრუნდებაო. ამის წინააღმდეგ გარემოებას ჩვენ ვხედავთ გრიგოლ ხურსიძესა და სტეფანე ზუბალაშვილის ცხოვრებაში. ამას თავისებური გასამართლებელი ხასიათი აქვს და ამის ახსნას აქვე მოვიყვანთ: გრიგოლ ისარლოვი ანუ ხურსიძე საქართველოდამ ისეთის გარემოებით წავიდა რომ მისი საქართველოში დაბრუნება ველარ მოხდებოდა, რადგანაც გიორგი მეფის ბრძანებით იგი ძალა! იქმნა დანიშნული ნებიერიძის ქალზედ, გარდა ამის მეფე გიორგის მას სხვა შიშიც ჰქონდა და ყველა ამაებს გარეშე ის გარემოებაც უნდა მივიღოთ სახეში, რომ იგი იქ დიდს აღებ-მიცემაში ჩაება, კაი საქმეები დაიკავა და კაი შეძლებაც, გარდა ამის იქაურთ ქალიც შეირთა.

სტეფანე ზუბალაშვილს საქართველოში სავაჭრო საქმეები ვერ წაუვიდა კარგად, რამდენჯერაც კი იყო ინდოეთს და სპარსეთს, რამდენჯერაც მან საქართველოში საქონელი შემოიტანა, იმდენჯერვე იზარალა. უკანასკნელ გადაწყვიტა სადმე ფეხის გამაგრება და საქმეების მომართვა. ამასაც ინდოეთში მოემარჯვა სავაჭრო საქმე: ინდოელებთ შორის მარჯვე პირნი და გამოცდილნი ყოველთვის იპოვნიდნენ სახსარს და გზას საქმიანობისას, ვაჭრობისას და წარმატებისას, ასეც მოხდა და

*) ბრონვესკი „კავკასიის ტომთა და თემთა აღწერა“ პეტ. 1824.

სტეფანე ინდოეთში იქმნა წარმატებით მოსილი, მასთანვე ცხოვრებაშიაც ჩაბმული, იგიც მიტომ დაემორჩილა ბედსა და გარემოებას და იქ დარჩა საყოველთაოდ სავაჭროდ.

ჩვენ აქ თუმცა ეს ორი პირი დავასახელებდ, მაგრამ არ შეიძლება, რომ ამათ გარდა იქ სხვებიც არ ყოფილიყვნენ, რომ იყვნენ ამას კი ეჭვი არ უნდა, ახალციხელთ კათოლიკეთა გარდა ერივნენ თფილისის მოქალაქენიც, რომელთაც ინდოეთიდან საქართველოში სხვა და სხვა საქონელი შემოჰქონდათ. ასეთ ვაჭრებთა ამბები თფილისში 1850 წლამდე მრავლად იცოდნენ. დღეს კი ეს ჩვენში იშვიათია. ბრონევსკის ცნობების თანხმად ინდოეთში მყოფ უცხო აზიელ ქრისტიან ვაჭრებთ შესახებ ჩვენ ვიტყვით შემდეგს: ინდოეთში საქართველოს და სხვა აზიის ქვეყნების ქრისტიან ვაჭრებს მრავლად აქვდათ სამღებროები, ტყავის ქარხნები, სამთლის, საპნის, რაც ინდოეთიდან სხვა ქვეყნებშიაც გაჰქონდათ. ჰქონდათ აბრაშუმის მალაზიები, ბამბის, მატყლის, ძაფეულობის და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა ნივთების, ყველა ეს ნივთიერების კეთება და შექმნა ინდოეთში მათ იაფად უჯდებოდათ, რადგანაც იქ მაშინ ყოველივე ასეთ ნივთების მასალა იაფი იყო და მასთანვე მუშა ხელიც მუქთი. ამით სარგებლობდნენ მრავალნი, ინდოეთიდან ზემო ხსენებული საქონელი გაჰქონდათ ავღანისტანს, ბუხარს, სპარსეთს, ქალდეა-ნინევიას, არმენიას და საქართველოშიაც შემოჰქონდათ.

XIX საუკუნის 1830 წლებიდან, ინდოეთის ქრისტიან ვაჭრები მხოლოდ ინდოეთისავე ახლო-მახლო ქვეყნებში მიეცნენ ვაჭრობას და აღებ-მიცემას, მათი ვაჭრობა იქ დატრიალდა, იქ მიეცა წარმატებას, მათი ცხოვრებაც იქ შეიზღუდა, საყოველთაო ინდოელების გვერდით მოთავსდა და იქვე აღესრულა ყოველივე მათის რიცხვის და არსებობის ხსნოვნისა.

V.

მეთვრამეტე საუკუნეში, თფილისში, მოქალაქეთა შორის მრავალნი იყვნენ განთქმულნი და ქებულნი ვაჭრობით. იყვ-

ნენ მეფე ვახტანგის და ერეკლეს ოჯახთან დიდათ დაახლოვებულნი ვაჭარნი:

ფიბუაშვილები—მდიდარნი დიდათ და მავალნი სპარსეთს, ოსმალეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც. სარწმუნოებით კათოლიკენი იყვნენ. აქვდათ მალაზიები თართლის, ძაფის და შალის. სადღეისოდ ეს გვარი ამოწყდა საქართველოში.

ნარუაშვილები—მდიდარი ვაჭრები და ქებულნი, მავალნი სპარსეთს, ინდოეთს და ოსმალეთს. სადღეისოდ აღარ არის ეს გვარიც. იყვნენ სარწმუნოებით კათოლიკენი.

ტერშმოვანი—ძველნი ვაჭარნი და მდიდარნი, ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშე. ერთ ამათგანმა დახატა თფილისის გეგმაც მეფის თხოვნით. (პ. იოსელიანის „მეფე გიორგის ცხოვრება“). ტერშმოვანი კათოლიკენი იყვნენ. ნახეთ თფ. კათოლიკეთ ეკლესიის „კონდაკი“.

ბასტამიშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ქებულნი აღებ-მიცემით. მოქალაქენი და მერე გააზნაურიშვილებულნი. ერთი ამათგანი იყო ბენია, მეორე ექიმი, წამლები ინდოეთიდგანაც მოჰქონდათ. კათოლიკენიც იყვნენ. ნახეთ ამაზედ თფილისის კათოლიკეთ „კონდაკი“.

უათმაზაშვილები. ძველნი მოქალაქენი და მდიდარი ვაჭრები თფილისს, მავალნი სპარსეთს, ინდოეთს და ოსმალეთს.

ტუქსაშვილები. მდიდარი ვაჭარნი და მავალნი სპარსეთს და ინდოეთს. კათოლიკის სარწმუნოების გარდა გრიგორიანებიც იყვნენ.

ხაჯიშინასოვი. მოქალაქენი, მერე გათავადებულნი მეფე ერეკლეს ბრძანებით, მდიდარნი ვაჭარნი და რუსეთის ქალაქებშიაც მოვაჭრენი, აღმოსავლეთის ქვეყნებშიაც მავალნი და მოვაჭრენი.

შადინაშვილები, ძველნი ვაჭარნი და შეძლებულნი, 1780 წელს რუსეთის ეკატერინეს იარმუკობაზედ მავალნი და დიდი ძალი საქონლის გამტან-შემომტანნი, ზოგნი ამათგანი კათოლიკენიც იყვნენ, დღეს აღარავინ არის, გარდა გრიგორიანებისა.

ბაბანაშვილები (ბაბანასჯი). ძველნი მოქალაქენი და მდიდარნი ვაჭრობით. გლახა ბაბანაშვილი იყო მეფისაგან დადგენილ მათხოვრებზედ წყალობის დამრიგებელი. ერთს ძველს მდიდარ მოქალაქეს და მერე დაცემულს მეფისაგან ბოძებულ წყალობა 10 თუმნის მაგიერ 10 შაური გასცა, ეს ამბავი მეფემ შეუტყო, დასტუქსა ძრიელ მეფის მოტყუებისათვის და აღარ ენდობოდა წყალობის გაღებას. მის შემდეგ ეს თანამდებობა სულ ჩამოერთვა ქალაქის ხალხის წინაშე მეფის ბრძანებით, ვინაიდგან მოტყუების დიდი რიდი აქენდათ თფილისელ ლარბ-ლატაკებს.

მირიმანანი. ძველნი ვაჭარნი და ჩენილნი. ზოგნი კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი, 1755 წ. სომხობაზედ გადავიდნენ. კათოლიკენი აღარავინ არის დღეს.

უუზანანი. ძველნი ვაჭარნი მდიდარნი და მავალნი სპარსეთს და ინდოეთს ვაჭრობისთვის. ამათ გვარს სპარსეთიდგან წერილს სწერდა თვით ალექსანდრე ბატონიშვილიც.

სურგუნანი (სურგუნჯი). მოქალაქენი და მავალნი ვაჭრობით სპარსეთს და ინდოეთს. ამათ წერილს სწერდა მეფე გიორგი და ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთიდგან.

მიკირტუმაშვილები. მდიდარი ვაჭარნი და მავალნი სპარსეთს, ოსმალეთს და ინდოეთს. იყვნენ მეფის წინაშე ცნობილნი.

სარაჯიშვილები. მავალნი სპარსეთს და ოსმალეთს. ძველადგანვე სარაჯობით განთქმულნი. ქებულნი და ცნობილნი კაის ვაჭრობით ჩვენის სამეფოს სახლის წინაშე.

წურინანი. ძველნი ვაჭარნი, მდიდარნი და მავალნი აღმოსავლეთის ქვეყნებში ძველადგანვე.

ზუბაღაშვილები მერაბი, გიორგი, ივანე, ანდრია და სხვანი, ქებულნი და მავალნი ვაჭრობით ოსმალეთს, სპარსეთს და საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებს.

ხურსიძეები. გამოჩენილი აზნაურის შვილები სამცხიდამ. ლუკა სპარსეთს გაგზავნილი მეფე ერეკლესაგან, იქვე გარდა-

იცვალა. შემდეგ ამის შვილი წავიდა ინდოეთს გრიგოლი და იქვე გარდაიცვალა.

ფინთუაშვილები, დღეს ფითოვეი. ძველადგანვე გამოჩენილი ვაჭრები და მდიდარნი, მავალნი სპარსეთსა და ინდოეთს. მეფე ერეკლესაგან ერთი ამათგანი დატუქსვილი და ფინთოდ წოდებული, რაის გამო მათ გვარათაც ფინთუაშვილი ეწოდათ, დღეს ფითოვეი.

ქიშიშიანნი. ძველნი მოქალაქენი თფილისისა და აღებ-მიცემით განთქმულნი.

ხალათაშვილები. ძველნი მოქალაქენი და მერე ერთი ამათგანი გააზნაურებული მეფისაგან. იყვნენ მდიდარნი ვაჭარნი და მავალნი რუსეთშიაც ვაჭრობისთვის. ერთი ამათგანი იყო გამგე ბატონიშვილების მამულების, რომელნიც 1802 წლის შემდეგ რუსეთს გადასახლეს. ერთ ამათგანმა მეფის ძეთ მისტაცა მამულები და მით გამდიდრდენ უფრო დიდად. დღეს ხალათოვეები. გარდახვეწილი ბატონიშვილების ქონება სულ ამ ხალათოვეებს დაშთათ. (ნაამბობი იარალის ძის ივანე შან-შეშვილისაგან).

ხატისაანი. ძველნი მოქალაქენი და მავალნი აღმოსავლეთის ყველა ქვეყნებში ვაჭრობისთვის. ესენი ზოგნი კათოლიკენი არიან, ზოგნი გრიგორიანები და ზოგნიც მართლმადიდებელნი.

ამბარღაანი. ძველნი ვაჭარნი და მავალნი აღმოსავლეთის ქვეყნებში ერთი ამათგანი რუსეთს გადასახლდა ვაჭრობისთვის. იყვნენ მეფის წინაშე ცნობილნი და ქებულნი.

ენაკაფაფეფი. ცნობილნი მეფის წინაშე როგორც ბრძენ და კარგად მოუბარნი. მიტომ ეწოდათ „ენაკაფაფე“. ძველნი ვაჭარნი და მეფისგან გააზნაურებულნი.

ადმაღაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და მეფეთა წინაშე ცნობილნი.

აბიშეფიქიშვილები. ძველნი ვაჭარნი, რუსეთში მავალნი და მეფის წინ ცნობილნი. შემდეგ გათავადებულნი მეფეთაგან. სომეხნი: დღეს აბა-მელიქოვი.

ამატუნი. სპარსეთიდან მოსული ექიმ ვაჭარი, მეფისაგან გათავადებულნი. სომეხნი არიან ღღეს.

გურგენბეგოვი, ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი მეფეთა წინაშე. გურგენბეგოვები ღღეს ახალციხეში სცხოვრობენ.

შერგილშვილები. მდიდარნი ვაჭარნი ძველადგანვე და მავალნი სპარსეთსა და ოსმალეთს. ძველნი მოქალაქენი. და მრავალიც სხვანი.

მეფის ერეკლეს წინაშე გამოჩენილ მოქალაქეთა რიცხვი შესდგებოდა 300 კაცისაგან. ამათგან რუსეთის მთავრობამ იცნა პაჩოტნი გრაჟდანიანთ მხოლოდ 50 კაცამდე. მერე 80 კაცამდე ავიდა, ანუ ოჯარამდე. უნდა ითქვას. რომ ამ პირთა შორის იყვნენ ისეთი მდიდარი ვაჭრებიც, რომელთაც თფილისში ქარვასლებიც აქვნდათ. XVIII საუკუნის ბოლოს თფილისში იყო 30 მდე ქარვასლა. ერთი სიონისა, მეორე ბატონიშვილისა, ღღეს ანანოვისა. მესამე თფილისის მიტროპოლისა, სადაც თვითაც იდგა, სიონის გვერდით და დანარჩენი იყო სხვებისა. იმ დროის ქარვასლების ღღემდე ბევრია დაშთენილი თავის ძველის ნაშენის კედლებით და სარდაფებით. ბევრი კი განახლდა. სამწუხაროდ ძველის დროის კარგ სახლთაგანი იყო მუნთუაშვილებისა, რომელიც იწოდებოდა „მუნთუანთ დარბაზათ“ და ამ ბოლოს დროს ესეც მოისპო.

დასართავია აქ ის გარემოებაც, რომ XVIII საუკუნეში, თფილისში, ვაჭრებთ შორის დიდი რიცხვი იყო ქართველებრავლთაც, ამათი რიცხვი 1795 წლამდე 500 კომლამდის იყო, აქვნადთ საკუთარი თორა, ქარვასლა და ვაჭრობაც ეკავათ თვალსაჩინოდ და მათ მისვლა-მოსვლა აქვნადთ გამართული ევროპას, სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს, იერუსალიმს, დალისტანს, ქალდეას და რუსეთშიც კი. VXIII საუკ. დამლევამდე მათი რიცხვიც ხშირად და მრავლადაც გამგზავრებულა სპარსეთს და ინდოეთს, საიდგანაც მათ მრავლად შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ნივთეულობა და ჩითეულობა. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ამათ ვაჭრობა საქართველოს ყველა სოფლებს და დაბებშიც ქონდათ გამართული, ამისთვის მგზა-

ვრობაც იცოდნენ. ურიებით მოფენილი იყო მთელი ქართლი და კახეთი, მათ კარგად იცოდნენ სპარსეთის, ოსმალეთის და ინდოეთის ვაჭრობის აღებ-მიცემის მაზანდა და გზაკვალიც.

საქართველოს ებრაელთ დიდი მისვლა-მოსვლა აქვდათ ფარსისტანის ურიებთან, მათში ნათესავობაც კი იყო გამართული და მათის წყალობით ზემოხსენებულ კუთხეებში და ინდოეთს ხოროსნის მხრით ვაჭრობაც აქვდათ განცხოვლებული. ზემოდ მოხსენებულ გვარებში ზოგნი ქართველ გვარის კათოლიკენი არიან და გრიგორიანებიც თითქოს ქართველთ რიცხვი არა სჩანს. დიახ მოწინავე მოქალაქეთ შორის ქართველთ რიცხვი დიდი არ იყო, მიტომ მათ ნაცვლად იყვნენ წვრილი ხელოსნები და ვაჭრები ქართველთ გვარისანი, თფილისის უმეტესი ნაწილი ამათგან შესდგებოდა.

არ დასავიწყებელია ის გარემოებაც, რომ XVIII საუკუნის შემდეგდამ, თფილისში იყო ისეთი სავაჭროებიც, სადაც მაგარ ქვის სათლელად და სატეხად ინგლისურ იარაღსაც ჰყიდდენ, ასეთი იარაღი ბერძნებსაც შემოჰქონდათ ინდოეთის მხრიდან, იარაღს გარდა სხვაც ბევრი უცხო საქონელი იყიდებოდა. ინგლისური შაქარიც ინდოეთიდან შემოჰქონდათ საქართველოში. ამას ხომ უარს ვერავინა ჰყოფს და თვით სიტყვა შაქარიც კი ხომ ინდოური სიტყვა არის.

ჩვენი წერილის ჰაზრი ის გახლდათ, რომ ცოტად დაგვესაბუთებინა, რომ საქართველოს ვაჭრებს აღებ-მიცემის მხრით მისვლა მოსვლა აღმოსავლეთის ერთან და თვით ინგლისსა და ინდოეთთან ძველადგანვე აქვდათ და რომ ქართველნი მაინცა და მაინცა არ იყვნენ ისე დამონავებულნი, როგორც ეს ზოგი ერთებს ჰგონიათ, ქართველ ერს ვაჭრობის ასპარეზედ არ ეძინათ, იგინი მხნედ იყვნენ გაღვიძებულნი და მოქმედებდნენ ფხიზლად.

უნდა ვთქვათ, რომ მეორე ხარისხის ვაჭრები სიმდიდრით პირველ ხარისხის მოქალაქეებს არაფრით ჩამოუვარდებოდნენ; ესენი არიან: ხარაფოვი, ძველი ვაქართა გვარი. შემდეგ გამდიდრებულ და ქარვასლების პატრონი იესაანი, ყაზმინაანი,

ჩარახჩიანი, იზმიროვი, კობახიძე, ჯიმშერიშვილი, ნალბანდიშვილი, თორმანაშვილი, ანტონოვი, მაისურაძე, ხანუმაშვილი, ჩითახაძე, გორელაშვილი, ამირალაშვილი და მრავალიც სხვანი. ყველას ვერ მოვსთვლით აქ, რადგანაც მათორიცხვი ერთობ დიდია—ათასობით შეიძლება მოითვალოს. უმეტესი ნაწილი ქართველნი არიან და მხნე ვაჭრები და ხშირად მავალნი როგორც აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ისევე უშორეს თვით ინდოეთშიაც, აქ ჩვენ არ ვასახელებთ გორის, თელავის, სიღნაღის და სხვათა კუთხის მცხოვრებ ქართველ ვაჭართ ხსენებას, რომელთა რიცხვიც ერთობ დიდია.

XVIII საუკუნის ნახევრიდან ჩვენ ვიცით კარგად, რომ თფილისში სცხოვრობდნენ ევროპიელთაგანი იტალიელნი მრავლად, ასევე ფრანკუზნი, პოლონელნი თვით დოსტაქრებიც კი იყვნენ და ექიმნი. მრავლად სცხოვრობდნენ მესაათენი, როგორც ევროპიელი გოტფლიდი, მეფე ერეკლეს კარზედ ცნობილნი, იყვნენ სხვა და სხვა ნივთა ჩამომსხმელნი და მრავალიც სხვანი ინდოეთიდან და სპარსეთიდან შემოსულნი. ევროპის კათოლიკეთა კავკასიის შუა გულს საბინადრო ცენტრს თფილისი შეადგენდა. აქედამ ესენი მიემართებოდნენ სპარსეთს, სადაც არსებობდა მათი სამქადაგებლო მისია, ნამეტურ შირაზს, ინდოეთის სამზღვარზედ, თვით ინდოეთს და ჩინეთშიაც კი. საქართველოდამ მრავლად მიდიოდნენ ეს მოძღვარნი ამ ქვეყნებში სამქადაგებლოდ, მათ ხშირად თან მიჰყვანდათ ქართველ კათოლიკეთა ბავშვებიც სამსახურად და სამგზავროდ, რაის საშუალებითაც ქართველნი და ნამეტურ კათოლიკელნი ადვილად უახლოვდებოდნენ ინდოეთსა.

სულ ეს გარემოება და პირობები უნდა ჩაითვალოს მის უმთავრეს მიზეზებათ, რომ ქართველ კათოლიკენი ახალციხის გზით ინდოეთს და ევროპას პატარების მეოხებით აღრიდგანვე დაუახლოვდნენ.

ჩვენ კარგად ვიცით, რომ აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ინდოეთს, სპარსეთს და ევროპას, თფილისის ახალციხის და გო-

რის ვაქრებს გარდა ქუთაისის ქართველ კათოლიკ ვაქრებიც მრავლად მგზავრობდენ. ცნობები არის დარჩენილი რომ ქუთაისის ვაქრებთაგანი ბაინდურაშვილები (აზნაურნი შემდეგ) აკოტაშვილები, ყაუხჩოვები, თუმანაშვილები, დათიაშვილები და მრავალნიც სხვანი ხშირად მგზავრობდენ და ვაქრობდენ აღმოსავლეთის უშორეს და ევროპის ქვეყნებში, ამათ აქ ჩვენ არ ვასახელებთ, რადგანაც ამაზედ სხვაგან გვაქვს დაწერილ დაბეჭდილი. აქ მარტოდ ჩვენის წიგნის საგნად გახდა მეფე ერეკლესაგან დაწერილი მიწერ-მოწერა ინდოეთში. რ. დანი-ბეგოვი, გრ. ხურსიძე, სტეფანს ზუბალაშვილი და მათ თანამედროვენი ინდოეთსა და სპარსეთში მყოფ და მოვაქრე ქართველნი.

კვალად მოგახსენებთ: ნურავის ეუცხოვება ჩვენი საუბარი იმ გარემოების შესახებ, რომ საქართველოს ვაქრების და მათს ინდოეთში და ჩინეთში მოგაზაურობის და ვაქრობის გამო ასე თამამად ვსაუბრობთ. აქ საექვო არა უნდა იყოს რა, თუკი შემდეგ გარემოებას დაუაკვირდებით. ჩვენ ვიყავით ხალხი, გვყვანდა მეფენი და მოწინავე პირნი, გვქონდა ქალაქები და დაბები, გვაქვდა ვაქრობა და ქარხნები. მოთხოვნილება გვაქვდა ყველაფრის, ვიცნობდით აღმოსავლეთის ერთა ვაქრობას. ისე როგორ მოხდებოდა, რომ ჩვენი ვაქრები სულ შინ მსხდარიყვნენ, არსად ფეხი არ გადაედგათ, ან არ გაეტანათ რამ საქონელი გასასყიდათ და ან არ შამოეტანათ. დიახ, ჩვენი ვაქრები მგზავრობდენ ვაქრობისათვის სპარსეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც.

სათქმელია ისიც, რომ საქართველოს ვაქრებს გარდა უშორეს ქვეყნებში სამქადაგებლოდ მიდიოდნენ ქართველთ მამანიც. ასეთია მაგალითებრ დიმიტრი ქართველ მქადაგებლის ცხოვრება, რომელიც ბომბეიას უწამებიათ და რომლის წამებასაც XV საუკუნის ნახევარს, ლათინის მოგზაურ მისიონერებიც მოგვითხრობენ როგორც თავიანთ თვალით ნახულს. ასეთს ცნობებს ბევრს მოვიყვანთ, მაგრამ ესეც კმარა საშუალო საუკუნოების გამო.

სპარსეთსა და ინდოეთს სცხოვრებდა და დიდი აღებ მი-
ცემა აქვდა გრ. ხურსიდეს.

აქვე, ანუ ინდოეთში სცხოვრობდა სტეფანე ივანეს ძე
ზუბალაშვილი და განაგებდა თავის სავაჭრო საქმეებს — 1845
წლამდე.

ინდოეთშივე იყვნენ საქართველოს სხვა-და-სხვა გვარის
ვაჭრებიც, რაზედაც ზემოთ მოვახსენეთ.

იყო აგრეთვე ქართველ კათოლიკეთ მოძღვარი ანტონ
ხუციშვილი.

იყვნენ აგრეთვე სპარსეთსა და ინდოეთს მრავალნიც სხვა
ვაჭრები ქართველთა, რომელთაც, მრავლად გაჰქონდათ და
შემოჰქონდათ სხვა-და-სხვა საქონელი. მარტოდ 1780 წ. ო.
იზმიროვის მამამ და მისმა ამხანაგებმა გაიტანეს რამდენიმე
ათასი თუმნის მატყლი და იქილამაც დიდი ძალი საქონელი
შემოიტანეს. (ნამბობი მ. ო. იზმიროვისა). ვგონებთ ეს ცნო-
ბებიც კმარა რომ ჩვენს საუბარზედ ექვი არავინ იქონიოს.
ქართველთ ვაჭართ უცხო ქვეყნებში მგზაურობის აუცილებ-
ლად თხოულობდა თვით მათივე სიმრავლე თფილისში და ვა-
ჭრობის მრავლ ნაირი მალაზიების წარმოება. მათი რიცხვი
ერთობ დიდი იყო. ასეთ ცნობათა მასალები მრავლიად მოი-
პოვება ეჩმიაძინის არქივში, საილამაც ხშირად სარგებლობს
მლ. ტერ გუტა თავის „მდოვანი სომხეთის ისტორისათვის“.

ინდოეთი და სხვა ასეთ ქვეყნები და თვით ინგლისიც
ქართველებისთვის უცხო არ უნდა ყოფილიყოს, ამას ამტკი-
ცებს შემდეგი გარემოებაც: XVII საუკ. ნახევარს, გორში,
პატარების ერთ ყმათაგანი ნასყიდა კათოლიკის სარწმუნოებას
დაუკავშირდა, მერე მონაზნათაც შეიმოსა, შემდეგ დროს
ამან მიიღო შესაფერი სწავლა-განათლება და რომშიაც იყო.
ნასყიდას ბერობაში ანდრია უწოდეს. ანდრია დიდს სახარს
აძლევდა იმ კათოლიკეთ მისიონერთა მისიას რომელნიც სამე-
გრელოსა და გურიაში კათოლიკის სარწმუნოებას ავრცელებ-
დენ, ასე მოწმობს მ. თამარაშვილი. ანდრია იტალიაში კარ-

გად გაიწურთნა, იგი პეტრე ავითაბოლის პირველი მოწათე იყო. პეტრე ავითა ბოლიმ შეადგინა ერთი ახალი მისია, ეს სამისიონერო ძმობა ინდოეთში უნდა წაეყვანა სამქადაგებლოდ და მალეც წაიყვანა. თანვე გაიყოლა ანდრია ქართველი პატრი და ერთიკ სხვა ქართველი პატრი.

1639 წ. ესენი ჩასულან ინდოეთის ქალაქ გოას. ანდრიას თავის ამხანაგებთან შესანიშნავად დაუწყევია სამქადაგებლო შრომა და დიდი რიცხვიც შეუერთებია ქრისტიანობაზედ. არ გასულა დიდი ხანი რომ ანდრია პატრი გარდაცვლილა. ასე არა გვიან 1642 წ. იმ დროს, ინდოეთში ყოფილა ავგუსტიანელების ძმობის მისია, კარმილიტიანელების და დომინიკიანელების. ყველა ამ ძმობათა ძმებს ანდრია პატრი დიდის დიდებით დაუსაფლაგებიათ ინდოეთის გოა ქალაქს, მუზიკით, გალობით, დიდის პატივისცემით. ანდრიას ამხანაგი მეორე პატრი ქართველი კი იქ დარჩენილია. აღსანიშნავია ისიც, რომ ინდოეთის კათოლიკ ყველა ძმობის წრეებში რამდენ რამდენი შე ქართველ გვარის პატრებიც იყვნენ, რომელთაც იცოდენ ინდოური ენები და ამ ენითვე ქადაგებდენ იქ, ქართველ ტომის ვაჭრების წარმატების ნიადაგის შეამზადებს და ინდოეთში მგზავრობისათვის ამ გარემოებასაც დიდა მნიშვნელობა უნდა მიეცეს.

ცხადათ სჩანს, რომ საშვალ საუკუნოების შემდეგ, ანუ დიმიტრი ქართველ პატრის წამებიდამ ვიდრე XVIII საუკ. მოსვლამდე, ინდოეთში არც ქართველთ ვაჭრები გამოლენულან არც ქართველ-მოძღვარ მქადაგებელნი, რასაც ზემო ხსენებულ მაგალითთან ერთად მღ. ანტონ ხუციშვილის მგზავრობაც ამტკიცებს. ის უნდა ესთქვათ, რომ ზემოდ ნახსენებ თვით ვახტანგ მეფის კავშირი საფრანგეთთან პირდაპირ იმას შეიცავდა, რომ საქართველოს ვაჭრები თავისუფლად დაახლოვებდენ სპარსეთს და სხვა ასეთ აღმოსავლეთის ქვეყნებს და ვაჭრობაც თავისუფლად დაეწყათ. ამავე გარემოებით უნდა ესარგებლნათ ევროპის ვაჭრებით და ამთაც ევროპიდგან სხვა და სხვა საქონელი საქართველოს გზით უნდა ეზიდნათ და

ეტარებინათ სპარსეთს, ინდოეთს და სხვაგანაც, რასაც საქართველოს სამეფო ყოველთვის დახმარებასაც მისცემდა გზაგრობის დროს მშვიდობის დასაცველად. ამისთვის უნდა განწესებულიყვნენ საგზაო მცველნი, ფოსტები და ყარაულები. ვახტანგ მეფის პირობაში ამ გარემოებას დიდი ადგილი უკავია.

ეს პირობის წერილი საქართველოდან საფრანგეთში საბა ორბელიანმა წაიღო. ვახტანგ მეფე კაროლს ლიუდოვიკ XIV-ს სწერს, მე მზათა ვარ რომ თქვენი დახმარების შემდეგ არამც თუ თქვენი ერთგულება და ქვეშ-მრდომობა ვაღიარო, არამედ სარწმუნოებითაც შეგიერთდეთ. ჩემთან ერთად შემოერთდება თვით კათალიკოზი, სხვა სამღვდელონი და მათის მიბაძვით მთელი ერიცო. ამისთვის ვგზავნიო ჩვენს სარწმუნო ზირს და გაუწყებთ ჩვენ ნატვრას. ვითხოვთ აგრეთვე იმასაც, რომ თქვენი კონსული დაგვენიშნოს თბილისში, კონსულისთვის სახლს ჩვენის ფულით გავაკეთებთ. ვახტანგ მეფის პირობიდან კარგა სჩანს, რომ მის დროის ქართველთაც კარგად უნდა სცოდნოდათ საფრანგეთის დაახლოვების მნიშვნელობა. უმთავრესათ კი ვაჭრობის დათმობის დიდი ადგილი, რადგანაც იმ დროს თბილისის ქართველნი ვაჭრობით ბრწყინავდნენ. ერთ ალაგას მეფე ასე სწერს:— „ჩვენ ვეცდებით, რომ საფრანგეთის ვაჭრებს საქართველოდან სპარსეთსა და ინდოეთზედ საქონლის გატანა და ვაჭრობა გაუადვილოთ, რითაც მათი ვაჭრობაც დიდათ აღორძინდება“. ეს იყო უმთავრესი პირობა ვახტანგ მეფისა და მისგან დასახელებული ვაჭრობის აღორძინება, რასაც საკმარისი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს.

947.922

ჭ 551

ს. ჭიჭინაძე

შერე თუმანოვის ქუჩა, სახლი № 30.

ფასი 15 კაპ.

იბეჭდება და მალე გამოვა: „ვაჭრობა და მრეწველობა საქართვე-
ლში ძველადგან“.